

Kdo nám taky přednášel marxák aneb stručný výťah z pamětí Arnošta Kolmana

Kompilace: Karel R.

23. dubna 2006

Co se týče dávných historií, loňský rok vyšel česky vlastní životopis zemřelého Arnošta Kolmana, který nám kdysi v 5. ročníku měl přednášet marxák. Přišel tam jen jednou za celý semestr (čímž překonal i J. Pernegra, který na svou semestrální přednášku přišel dvakrát) a já jsem tuhle kuriózní figurku naneštěstí zmeškal. Nepoštěstilo se mi být přítomen, protože se spolustudenty jsme již dávno vytvořili desetičlenný (dáno počtem čitelných kopií na psacím stroji) marxistický kartel, kde každý člen šel na přednášku jednou či dvakrát za semestr a snažil se s vynaložením veškerého umu sdělovanou marxistickou vědu pečlivě zaznamenat a zápis dát pak k dispozici ostatním členům. Nebylo to lehké, protože to, co nám přednášeli, mělo sice jakous takous formu, ale nikoliv obsah, takže říci to vlastními slovy bylo často skoro nemožné. Mnozí jste si pak tyto vzorně vypracované poznámky z nemožné marxistické vědy od nás rádi zapůjčili. Považujte tedy následující shrnutí Kolmanova vlastního životopisu za pokračování v nejlepší tradici bývalého marxistického přednáškového kartelu, ale na rozdíl od tehdejší marxistické vědy jsou Kolmanovy paměti velezajímavé. Jsou doplněny fakty, která za 17 bezcenzurních let u nás i v Rusku vyplavala o té bezvadné době na povrch a která dokreslují dobové pozadí a souvislosti. Aby se nepletla s vlastními Kolmanovými paměťmi, jsou uvedena buď jako poznámky pod čarou nebo v hranatých závorkách. Své paměti Kolman sepsal rusky v Rusku na penzi, redakci ale dokončil za svého pobytu u Janouchů ve Švédsku. Nejprve vyšly 1979 německy („Die verirrte Generation“) a loni taky česky v brněnském nakladatelství Host s podporou Ministerstva kultury, copyright © František Janouch 2005. Ten sám v předmluvě píše, že český překlad existoval již

koncem 70. let a že měl původně vyjít u Škvoreckého 68 Publishers, což se neuskutečnilo. [Domnívám se, že Škvorecký se obával, že pro jeho tehdejší čtenářskou obec sestávající hlavně z čs. emigrantů by Kolmanovy zbytkové bolševické názory v knize obsažené byly nestravitelné.] Paměti nesou název „Zaslepená generace“ s podtitulem „Paměti starého bolševika“. Můj dojem je, že na něj pasuje spíš to druhé, posuďte sami.

Kolman (1892-1979), z pražské neárijské rodiny, se v Rusku za 1. svět. války dal coby zajatec k bolševikům. Ač se zpočátku pohyboval v blízkosti Lenina, Trockého, Bucharina, Bély Kuna¹ a dalších, získal sovětské občan-

¹Béla Kun, maďarský politik, se narodil 20/2/1886 v Szilágycseh (Sedmíhradsko). Před první světovou válkou ukončil studium práv, 1916 padl do ruského zajetí a přidal se k bolševikům. V roce 1917 vstoupil do komunistické strany. Nějaký čas působil jako redaktor bolševických časopisů v Tomsku. Od 1918 byl vedoucím představitelem maďarské sekce Komunistické strany Ruska. Po skončení války se vrátil do Maďarska a v březnu 1919 vytvořil koaliční vládu komunistů a soc. dem., která vyhlásila Maďarskou republiku rad. Maďarská republika rad (též Maďarská komuna, Maďarská sovětská republika) byl socialistický státní útvar v Maďarsku v období 22/3-31/7/1919, vzniklý v důsledku krize Maďarska po 1. svět. válce a pod vlivem bolševické revoluce v Rusku. Vojenským napadením ČSR rozšířila se též na území východního Slovenska, kde pod jejím vlivem vznikla Slovenská republika rad (6/6-7/7/1919) zlikvidovaná čs. vojskem o něco dříve než vlastní maďarský socialistický experiment. Na maďarském venkově totiž narazilo rozhodnutí znárodnit soukromý majetek na tuhý odpor. Maďarská republika rad byla zlikvidována v létě 1919 zásahem rumunské armády a oddílů admirála Horthyho. Béla Kun uprchl do Vídně. Od 1920 žil v Moskvě, 1928 se vrátil do Vídně a byl zde krátce vězněn. Po příjezdu Kuna do Moskvy místní Maďaři uspořádali gulášovou oslavu na dače v osadě Serebrjanyj Bor, které se zúčastnil i Kolman. V téže době již byl Kun členem Kominterny a působil zde pak až do svého odstranění během politických procesů v roce 1937. 30/11/1939 byl v SSSR popraven jako „trockista“, 1958 rehabilitován.

Nás může v této souvislosti spíš zajímat, jak dopadl „prezident“ Slovenské republiky rad Antonín Janoušek (22/8 1877-30/3 1941). Jak uvádí historik V. Nálevka, byl to soc. dem., za války byl dopisovatelem kladenské Svobody v Budapešti, za komuny předsedou čs. sekce KS Maďarska. Nástroj Kuna. Po pádu republiky rad byl vězněn v Maďarsku a posléze byl vydán do ČSR, kde mu v roce 1922 povolili vystěhování do SSSR. Tam zemřel v roce 1941 v posteli. Jeho syn byl důstojníkem NKVD, po roce 1948 ve službách STB, je to onen proslulý brutální vyšetřovatel Janoušek z padesátých let.

Kominternu sídlila v Moskvě v hotelu Lux. Jeho snad nejkurióznější obyvatelkou byla Margareta Buber-Neumannová. Byla to rozvedená snacha chasidského myslitele M. Bubera, později družka H. Neumanna (1902-1937), Thälmannova hamburského souběžce v Komunistické straně Německa, kterého v Moskvě 1937 zlikvidovali tím, že ho přihodili do již probíhajícího procesu s „trockisty“. Ona sama byla na základě paktu Molotov-Ribbentrop v r. 1940 předána i s dalšími německými antifašisty, včetně významného německého jaderného fyzika F. Houtermanse a jeho kolegy Weißberga, viz dále, v Brestu gestapu. V

koncentráku v Ravensbrücku se spřátelila s M. Jesenskou, která tam zahynula, a po válce o ní napsala knihu „Kafkova přítelkyně Milena“. V pomocné mužské části zaregistrovala na upozornění Jesenské i českého předválečného levicového intelektuála s náběhem k salonnímu anarchizmu Z. Kalandru, který byl po válce pověšen s Horákovou. Mezi spoluvězeňkyněmi se vyskytla i skupina českých komunistek z pražského Žiškova, která B.-N. netající se se svými předchozími zkušenostmi ze sovětského lágru vyhrožovaly poválečným zúčtováním pro pomlouvání SSSR, což by pro ni zcela jistě znamenalo zpětnou deportaci do důvěrně známých míst za Uralem. Jméno nejnebezpečnější udavačky uvádí B.-N. ve svých pamětech, ale už si ho nepamatují. Ačkoliv Ravensbrück ležel v sovětské okupační zóně, podařilo se B.-N. ve zmatku po skončení bojů přeběhnout do britské zóny a tak se zachránit. Její paměti „Vězeňkyně za Stalina a Hitlera“ nebyly dosud v Čechách vydány. Jak B.-Neumannová, tak Houtermans po válce srovnávali své bezprostřední nedobrovolné zkušenosti s vyšetřovací vazbou u NKVD a gestapa, B.-N. ještě zážitky z obou koncentráků v Karagandě a Ravensbrücku. H. píše, že NKVD si při „vyšetřování“ počínalo mnohem zkušeněji a rafinovaněji. (Vyšetřovatel gestapa např. měl při výslechu před sebou na stole Houtermansův vyšetřovací spis, který on tak mohl číst vzhůru nohama. Takovou chybu by prý NKVD nikdy neudělalo.) B.-N., která se do Ravensbrücku dostala ještě v době, kdy se předstíralo, že je to „převýchovný“ tábor, „Arbeit macht frei“, píše, že zpočátku tam např. nesměřoval táborový režim k tomu, aby vězni zemřeli hladem a vyčerpáním, což se nedalo říci o Karagandě, která byla spravována mnohem živelněji a méně organizovaně, než se jí pak jevil Ravensbrück. Spousta vězňů tam spíše doplatila na lhostejnost strážců k hodnotě lidského života než na nějaké organizované zabíjení. S tím se naopak setkala až v pozdních válečných letech v Ravensbrücku v podobě deportací vězeňkyň do Osvětimi (hlavně vzdorujících německých jehovistek), kdy se v přečpaném koncentráku k ostatním smrtícím faktorům navíc přidaly ještě hlad a epidemie, což stálo život i Jesenskou.

O hotelu Lux, který patřil Kominterně, bylo mnoho napsáno. V podstatě figuruje ve všech pamětech přeživších. Togliatti do konce svého života si pamatoval každodenní zápach vařeného zelí, další si připomínali čtvrtou ranní hodinu, kdy je NKVD chodila do hotelu vybírat. Kopecký vzpomínal, že on fasoval - protože vše bylo na přiděl - pouze chleba, kdežto Gottwald měl ještě nárok na ovoce, atd.

U nás pod dojmem maďarské invaze na Slovensko sice složil K. Hašler vlasteneckou písničku „Kampak na nás bolševici, copak vás to napadá ... však mi dobře víme, jak ta vaše volnost vypadá!“, nedávno znovu vydanou na stejnojmenném CD, dočasné uchvácení moci v Maďarsku Kunem však mělo i další veledůležitý a pozitivní důsledek. Nic není zkrátka tak zlé, aby to nebylo i k něčemu dobré. Maďarskou republiku rad s její „diktaturou proletariátu“ zažili totiž na vlastní kůži v Budapešti i 4 mladí lidé, většinou jako gymnazisté nebo studenti. Byli to E. Teller (1908-2003), L. Szilárd (1898-1964), J. von Neumann (1903-1957) a E. Wigner (1902-1995), všichni příslušníci maďarské židovské německy mluvící menšiny. Wigner a v. Neumann (původně János N., otec pro rodinu zakoupil titul „von“ v r. 1913) dokonce navštěvovali stejné luteránské gymnázium a učil je stejný profesor matematiky. Ač měli rozdílné povahy, na režim Bély Kuna nikdy nezapomněli, obzvláště, když se první 3 z nich sešli za 2. svět. války v Los Alamos (Wigner působil v Chicagu) a následně, když E. Teller pokračoval ve vývoji atomových

zbraní v Livermoru. Mezi sebou hovořili maďarsky, čímž si vysloužili mezi svými anglosaskými kolegy žertovnou přezdívku „Marťani“, ale nikoliv ve smyslu vítaných koaličních spojenců z rudé planety, jak to mínil pan premiér. Zejména Tellerovi od té doby už nikdo nemusel pracně vysvětlovat, co komunismus obnáší, a proto ani na chvíli nezapochoyboval, že USA musí po štěpné atomové bombě začít vyvíjet termonukleární vodíkovou bombu. Tuto myšlenku musel ale prosazovat přes odpor svých levicových kolegů reprezentovaných hlavně R. Oppenheimerem. Nebylo to jednoduché, Teller dokonce kvůli těmto neshodám odešel z Los Alamos ještě před uskutečněním zkoušky systému radiační komprese „Ivy Mike“, dodnes označovaného jako „Teller-Ulam design“, s kapalným deuteriem na atolu Eniwetok 31/10 1952, jehož úspěšnost pak mohl sledovat jen na seismografu, a do zbrojního výzkumu se vrátil až po otevření nové laboratoře v Livermore. I když svůj názor prosadil, přece jen došlo k určitému zdržení, což se projevilo tím, že SSSR explodoval svou první termonukleární nálož přímo využitelnou jako leteckou bombu (tj. s náplní pevného LiD s menšinovým přírodním izotopem lithia ${}^6_3\text{Li}$ místo kapalného deuteria) 12/8 1953, kdežto Američané poprvé použili LiD až v pokusu „Castle Bravo“ na Bikini 1/3 1954 tj. asi půl roku po Rusech. Ruský pokus byla sice Sacharovova „slojka“ tj. ne zcela plnohodnotná vodíková bomba (což Američané poznali ze spadu), ale byla nicméně 20× silnější než prvá sovětská atomová bomba a USA v té době ještě nic podobného neměly. „Slojka“ byla dokonce dovedena do stádia letecké bomby a pokusně svržena 6/11 1955, krátce na to byla 22/11 1955 přímo z letadla svržena i prvá plnohodnotná sovětská vodíková bomba, která byla vyvíjena paralelně se „slojkou“ v sovětském tajném atomovém středisku Arzamas 16. Teller a jeho kolegové však stačili sovětský náskok brzy dohonit. Prvá americká letecká vodíková bomba byla svržena 20/5 1956. Co by se bylo bývalo stalo, kdyby SSSR tuto dosti šílenou zbraň vlastnil a USA nikoliv, lze si naštěstí jen domýšlet. Za svědectví před komisí, která po četných špionážních únicích z Los Alamos prověřovala Oppenheimeru pro podezření ze sympatií ke komunismu, mu americká levice dodnes nasazuje psí hlavu. Není na škodu si připomenout, co Teller odpověděl na otázku, zda Oppenheimer dle jeho názoru představuje riziko pro bezpečnost USA: „I thoroughly disagreed with him in numerous issues and his actions frankly appeared to me confused and complicated. To this extent I feel that I would like to see the vital interests of this country in hands which I understand better, and therefore trust more.“ Když mu dal vývoj za pravdu, jeho protivníci své argumenty proti němu obrátili s tím, že testem fyzikálního principu radiační komprese „Ivy Mike“ vlastně Rusům předčasně prozradil základní myšlenku konstrukce vodíkové bomby. Toto podezření se však dotklo stavovské hrdosti pracovníků z Arzamasu 16. Celkem velmi upřímně přiznali, že sice svou prvou štěpnou plutonivou bombu zcela okopírovali dle amerických plánů, které byly získány špionáží, ale současně trvali na tom, že vodíkovou bombu vyvinuli samostatně a ani spad z experimentu „Mike“ jim nemusel napovídat, jaký je její princip. To je asi pravda. Zajímavý je i další Tellerův citát z pozdní doby hodnotící 20. století: „Here is the enormous difference between the first and second half of this century. The first half saw two world wars: in the First World War, more than 10 million people got killed; in the Second World War, perhaps as many as 50 million. Conflicts on a comparably big scale in the second half did not occur. On the general historical record, the second half of the 20th century will go down as a peaceful period. And

ství, vstoupil do KSSS a byl dokonce členem čekistické „trojky“ a pak i agent Kominterny, přežil čistky 30. let a po 2. svět. válce sem přišel coby instruktor. Jeho slibnou kariéru však přerušila jeho vlastní neuvážlivost, protože v r. 1948 napsal článek, ve kterém silně kritizoval Gottwalda z marxistických pozic. [Kléma byl tenkrát s Martou na Krymu a když se to dozvěděl, úplně se po... , protože si nedovedl představit, že někdo v Kolmanově postavení by mohl něco podobného vyřknout, aniž by k tomu měl jasnou směrnicí od Josefa Džugašviliho. Schylovalo se totiž ke Slánskému procesu a tak si Kléma myslel, že to bude přece jen on sám, a ne Ruda Slánskejch, „ten kluk židovskej“, jak posléze říkával s úlevou V. Kopecký dle barvitého líčení J. Škvoreckého v „Miráklu“. Gottwald intervenoval ještě v Rusku osobně u Stalina a Berii, kde se dozvěděl, že Kolman ho kritizoval o své vůli. Stalin si též v jeho přítomnosti „vzpomněl“, že Kolman se vlastně vždycky projevoval jako „trockista“, což Beria ochotně potvrdil. Tím víc si pak na Kolmanovi schladil Gottwald žáhu.] Kolman byl zatčen a deportován do SSSR, kde přistál v kriminále. Zpět se vrátil až za Novotného, [též proto, aby nám mohl přednášet]. To už zase byl význačným marxistou s náběhem na přírodní vědy. S tím souviselo i to, že jeho zetěm se stal náš přední fyzik F. Janouch, [tenkrát ještě z Řeže, nyní ředitel Nadace Charty 77]. V r. 1976 Kolman emigroval za svým zetěm, osmašedesátníkem, ze SSSR do Švédska a odtud, z bezpečného exilu, napsal Brežněvovi dopis, že vystupuje z komunistické strany SSSR, kterážto byl do té doby členem. [Jak to Brežněv nesl, není známo,] ale Kolman dožil ve Švédsku, kde též zemřel v r. 1979, a předtím ještě stačil uspořádat své paměti, které sepsal během své penze v Rusku, než se přesunul do Švédska. Kolman byl [dokonale integrovaný] pražský žid ze smíšené česko-německé rodiny, a i když za svého mládí se sporadicky zúčastňoval židovského spolkového a i náboženského života, [jeho vlastní židovství se mu patrně nejevilo jako zvláštní problém]. Tatínek, poštovní úředník, byl český vlastenec, maminka pocházela z bohaté německé rodiny velkocukráře. Uvádí, že před 1. svět. válkou v Čechách nebyl antisemitismus až do rakouskou justicí nainscenované hilzneriády (1899-1900) rozšířen (opačnou zkušenost získal při výletu do Vídně, kde byl v té době starostou bojovný antisemita Lueger). Zato po návratu do Čech po 2. svět. válce mu nedalo velkou práci rozpoznat dosti primitivního antisemitu ve V. Kopeckém.

Kolman se stal levicovým marxistou v mládí, ještě na vysoké škole vlivem

it was peaceful because the power was in the hands of those who wanted peace.“

společnosti, s kterou se stýkal. K tomu patřilo i členství v levicově orientované studentské organizaci soc. dem. Studia začal na pražské technice, pokračoval v nich na filozofické fakultě UK, kde v té době ještě působil Masaryk. Studia tam dle vlastního tvrzení dokončil. Po vypuknutí války nastoupil do důstojnické školy, a v hodnosti kadeta 91. pěšího (Švejkova budějovického) pluku byl nejprve raněn v Karpatech a potom zajat Rusy v Haliči. Prošel několika předrevolučními ruskými zajateckými tábory, hlavně v Povolží. Ještě na Ukrajině se během transportu do zázemí ale setkal s legionářskými důstojníky agitujícími do československého dobrovolnického vojska. Kolman odmítl a dokonce píše, že mu od ostatních zajatců za toto odmítnutí hrozil lynč. Reagoval na to tím způsobem, že požádal ruské hlídače o odvoz do normálního zajateckého tábora, což se ukázala být Sibiř, kam je vezli zajateckým transportem v dobře vytopených vagónech s celkem dostatečnou stravou. Ruští vojáci [až na výjimky ve vypjatých situacích] zacházeli se zajatci tenkrát celkem slušně, [nezabránilo se ale třeba šíření nakažlivých chorob,] už za bolševické éry prodělal tyfus. Kolmana vyložili v lazaretu v Samaře (Kujbyševě), protože se mu obnovilo staré zranění. Zajatce pak převáželi mezi různými tábory v Povolží, kde ho zastihla i únorová revoluce a nástup Kerenského vlády. Kolman v napjaté politické situaci dokázal v městě Ivanovo využít zmatku na demonstraci a pronést německý projev ke svým spoluzajatcům shromážděným spolu s místními dělníky, kterým je vyzýval k následování ruského revolučního příkladu po návratu u nich doma. Vysloužil si za to ránu pěstí a etapovou věznicí se samovazbou, z které ho osvobodila až říjnová revoluce. Propuštěný Kolman se dal okamžitě plně do služeb bolševiků, zpočátku hlavně prostřednictvím agitace mezi zajatci. Jako „vzdělanec“ avancoval v bolševické hierarchii velmi rychle, brzy se dostal do okolí Lenina, Bucharina a Trockého v Petrohradě i Moskvě mj. i proto, že označil několik svých bývalých druhů z řad bývalých zajatců jako zrádce. Později se přihlásil do nově vzniklých rudých gard zformovaných mj. z řad bývalých zajatců, které byly na frontě nasazeny proti Němcům, ale mezi tím byl 3/3 1918 podepsán Brestlitevský mír a boje skončily. Po uzavření míru s Německem, který Lenin tvrdě prosadil² proti Bucharinovi (popraven

²Lenin tím jen plnil zadání německého gen. štábu, „Декрет о мире“ byl zaplacen německými penězi. Na myšlenku převzt už téměř zapomenutého obsedantního revolucionáře Lenina z Curychu do Skt Petěrburgu a vybavit ho německými penězi připadla levicová frakce německé soc. dem. a podsunula ji německému gen. štábu, kde hlavním stoupencem využití Lenina jako německé tajné zbraně k rozvrácení ruského válečného úsilí na straně

1937), pomáhal dojednávat zastavení bojů na svém úseku fronty. Na sjezdu probolševických bývalých zajatců v Petrohradě poznal i budoucího prezidenta Maďarské republiky rad Bélu Kuna. Kolman vstoupil na doporučení Bucharina v r. 1918 do ruské komunistické strany. Také se v Rusku poprvé oženil. Vzhledem ke znalosti němčiny se zúčastnil rekvírování obilí sedlákům v Německé povolžské republice a když vypukla občanská válka přihlásil se na frontu. Bojů se nejprve zúčastnil v okolí Voroněže proti gen. Krasnovovi, kde ovšem bolševici prohrávali. Tam se setkal s Trockým jako velitelem Rudé armády, kterého srovnává se Stalinem a viní ho, že svým nekompetentním rozhodováním zavinil bolševické straně těžké ztráty.

Po návratu do Moskvy se osobně setkal s Leninem, Krupskou a rovněž Dzeržinským. Všechny tyto postavy jsou v Kolmanových pamětech hodnoceny kladně, Solženicyn jim prý v „Souostroví GULAG“ křivdil svým ne-

Dohody byl Ludendorff. Historie převozu Lenina a jeho doprovodu do Ruska v zapečetěném vagónu přes Německo a Švédsko je celkem známá, podrobně ji líčí Solženicyn v knize „Lenin v Curychu“. Za zmínku stojí, že kromě Krupské (1869-1939) s ním v něm jela i jeho o něco mladší francouzská milenka Inès (Inessa) Armandová (1875-1920, je pohřbena u kremelské zdi) a jako průvodce sloužil soc. dem. švýcarského původu Platten. Toho tehdy do Ruska s Leninem nepustili, stejně tam ale po válce v r. 1923 emigroval, vlastním tělem sice zaštitil Lenina před jedním z atentátů, ale 1942 stejně zemřel v lágru. Německá finanční podpora pro Lenina, krytá fiktivní exportní činností, proudila do Ruska přes Skandinávii prostřednictvím mezinárodního finančního spekulant ruského původu Parvuse (vlastním jménem I.L. Helphand), kdysi přítele Trockého, od něhož se ale Lenin po převzetí moci odtáhl. Německému gen. štábu vyšel jeho záměr, jak dobře víme, bezchybně. Nejenže Německo získalo bez boje ohromná území na Ukrajině, Pobaltí i jinde, včetně Kyjeva (německou okupaci na východě ukončila až Versailleská smlouva 28/6 1919), ale hlavně přes komplikace s následným potlačováním pokusů o bolševické revoluce uvnitř právě získané oblasti (ve Finsku, Pobaltí a na Ukrajině) si uvolnilo ruce pro další větší nasazení na západní frontě. Proto mohla 25/3 1918 začít německá jarní ofenzíva následovaná několika úspěšnými průlomy fronty jako posledními pokusy o dobytí Paříže našťastí zmařenými vojenskou prozíravostí maršála Foché, který nebezpečí včas čelil vhodným přeskupením francouzské obrany, příchodem skoro dvoumilionového amerického expedičního sboru pod velením gen. Pershinga, nasazením nově vynalezených tanků na britské straně atd. Brestlitevský mír, nicméně, prodloužil 1. svět. válku skoro o rok a např. Brity stál dalších $\frac{1}{4}$ milionu životů. Z hlediska vyššího principu mravního lze konstatovat, že tehdejší Německo, které si za zadkem krátkozraccé vypěstovalo nebezpečnou diktaturu, samo na sebe tím přivolalo historickou nemesis. Za necelých 30 let od ní utrpělo nejhorší porážku ve svých dějinách, na čemž nic nemění okolnost, že i Německo samo bylo v té době nebezpečnou diktaturou. Stejně tak lze nazírat na vztah SSSR a Číny nebo i Číny a Vietnamu. Je zbytečné dodávat, že o těchto velmi podstatných skutečnostech mlčí Kolman ve svých pamětech jako hrob.

objektivním hodnocením. Dzeržinského poznal jako člen tzv. bezpečnostní trojky, která terorizovala zbylou moskevskou „buržoazii“. Lenin s Krupskou ho vzhledem k jeho původu, vzdělání a znalosti evropského prostředí tenkrát předurčili jako bolševického agitátora na poli stranického vzdělávání. Další účast Kolmana v ruské občanské válce tedy už nebyla až na výjimky bojová, ale působil většinou v armádním týlu na různých „armádních stranických školách“ politických odděleních apod., kam ho provázela i jeho první žena. Do bojů občanské války se vrátil při Judeničově ofenzivě proti Petrohradu, kdy se svým oddílem pomáhal udusit kronštatské povstání. Potom působil zase v Povolží a nakonec na Sibiři, kde byla jeho 5. armáda nasazena i proti čs. legionářům. Zde se setkal s jejím velitelem Tuchačevským a dalšími postavami bolševického pantheonu, které pak nepřežily stalinské čistky v r. 1937.

Ze zajímavých faktů, které Kolman zmiňuje: jako referent propagandistického oddělení Kominterny měl mezi svými podřízenými Haška a Kaganoviče. Hašek příšlý z Bugulmy s náběhem na notorizmus měl stranický úkol nechlastat, kterýžto v Rusku uvědoměle dodržoval, nikoliv však po návratu do Čech, kde pak přežil jen 2 roky. Objevil se v Omsku zrovna, když se Kolman vzpomínal z tyfu, a Kolman si ho pamatoval od vidění, když se svým bratrancem, pozdějším spisovatelem F. Langerem se před válkou šli podívat do vinohradského „Kravína“, kde Hašek za policejní asistence zakládal v r. 1911 zrovna svoji „Stranu mírného pokroku v mezích zákona“. Potom ještě jako spolubojovníka z 91. pěšího pluku v Budějovicích spolu se všemi prototypy postav z budoucího „Švejka“.

Pozdější vysoký sovětský funkcionář upadlý v 50. letech v nemilost Lazar Kaganovič přišel z jednoho čerstvě otevřeného židovského štetlu³ a rusky se

³Za carského Ruska dle systému, který se do dokonalosti rozvinul za cara Nikolaje I., „četníka Evropy“, v 1. pol. 19. stol. a upevnil se po atentátu na liberálního cara Alexandra II. v r. 1881, přibližně 95 % ruských židů muselo žít v tzv. „Pásmu osídlení“ (založeném 1791 Jekatěrinou II., rusky: Черта оседлости, anglicky: Pale of settlement, konečné podoby nabylo 1812), územním pruhu mezi Baltickým a Černým mořem sestávajícím z nejzápadnějších gubernií a zahrnujícím i podstatné části dnešního Polska a Litvy o rozloze méně než $\frac{1}{20}$ celé tehdejší Ruské říše. Jeho součástí byla větší města a menší „štetly“, přičemž většina velkých měst byla židům stejně zapovězená. Každý žid měl „židovský pas“, kde bylo vyznačeno příkázané místo pobytu. Na středoškolské a univerzitní vzdělání a dokonce i na léčebné pobyty v lázních nacházejících se v Pásmu se vztahoval numerus clausus. Privilegium pohybovat se mimo Pásmo či dokonce se tam usadit bylo vyhrazeno jen některým vybraným povoláním (např. prostitutkám) nebo vysloužilým vojákům apod.,

byl schopen dohovořit jen se silným přízvukem. Kolmana ovšem v bolševické kariéře brzy předběhl a stal se později jeho nadřízeným v moskevském městském sovětu. Nedokázal ho sice vždy účinně krýt před Stalinem, nikdy ho ale Stalinovi nepředhodil jako zástupnou oběť⁴, a přidělil mu alespoň v Moskvě samostatný byt, místo obvyklé společné „komunálky“. Mnohem užitečnější byla z tohoto hlediska Kolmanova známost s Kaganovičovým nástupcem ve funkci tajemníka moskevského partajního výboru Chruščevem.

Spolu s Haškem nejprve v Omsku a pak v Krasnojarsku četli na politickém oddělení armádního štábu satirický legionářský časopis „Houpačky“ a na jeho základě spisovali letáky, které měly zasáhnout legionářskou bojovou morálku. U Kolmana byla tato činnost přímo rodinnou záležitostí, protože na druhé straně bojoval jeho bratranec F. Langer, který v legiích působil jako vojenský lékař. I když Hašek se časem vrátil zpět do ČSR s ruskou ženou

ale ve stále omezenější míře. Možnost uplatnění ve státních službách jako úředník, stát se důstojníkem, podnikat v určitých oborech atd., byla pro ně velmi omezená. Na židovských základních školách bylo zakázáno vyučovat ruštinu, aby se dětem znemožnilo pokračování na středních školách, které byly jen ruské. Kvóty pro židy na středních a vysokých školách byly velmi nízké. V samotném Pásmu to bylo 10 %, mimo 5 % a v Moskvě a Skt Petěrburgu jen 3 %. Velká část osazenstva budoucího Ioffeho Fiziko-těchničeskogo institutu v Skt Petěrburgu tudíž vůbec neodmaturovala na gymnáziích, ale ve všelijakých náhradních učebních oborech s maturitou, např. příští vědecký vedoucí sovětského atomového projektu Ju.B. Chariton. P. Johnson píše, že tato téměř středověká opatření předznamenávala otrokářský stát sovětů, kdy se podobný systém začal vztahovat vůbec na všechny občany, což byl poněkud nešťastný způsob emancipace ruského židovstva.

⁴V Stalinově okolí se pohybovaly stvůry, které dokázaly bez mrknutí oka prodat své nejlepší přátele či dokonce obětovat své nejbližší. Např. Kalininova manželka Estonka Jekatěrina Lorbergová seděla v lágru od 1938 v době, kdy on efektivně vykonával funkci prezidenta SSSR, Polina Žemčužina, manželka Molotova, rovněž od 1948, druhá manželka Buďoného, sólistka Velkého divadla Olga Michajlovová, od 1937. Manželka Stalinova osobního tajemníka Poskrebyševa, která se provinila hlavně tím, že byla sestrou Trockého tchýně, byla v červenci 1952 dokonce zastřelena. „Мы найдем тебе другую жену“, utěšoval svého tajemníka Josef Vissarionovič a P. vydržel ve funkci. Molotov se při hlasování politbyra, kde se rozhodovalo o osudu jeho ženy, pouze zdržel hlasování. Kalinin alespoň občas škemral u Stalina, aby jeho ženu pustili, přivezli ji sice z lágru na jeho státní pohřeb, ale po obřadu putovala zpět. Podobnými projevy „oddanosti“ si vysloužili Stalinovu přízeň jak Kaganovič, tak Chruščev. Stalin navíc ještě před sebevraždou své druhé ženy Naděždy Allilujevové udržoval poměr s Kaganovičovou sestrou Rosou a později i s jeho dcerou Majou. „Železný Lazar“ Kaganovič (1893-1991), který i po Stalinově smrti stále hájil jeho politiku, byl po 20. sjezdu v r. 1957 sesazen svým vrstevníkem Chruščevem (1894-1971). Na rozdíl od Chruščeva žil ale ještě dost dlouho a zániku SSSR se nedožil o pouhý měsíc.

Šuročkou (A.G. Lvovová, dcera obuvníka z Ufy, s kterou se oženil 1920 v Krasnojarsku, přičemž se se svou první ženou Jarmilou v Čechách zapomněl rozvést, po Haškově smrti zdědila jeho autorská práva, stala se milionářkou a vzala si ruského šlechtice-emigranta) a za protilegionářskou činnost mu nikdo nepředložil účet, Kolman se k návratu odhodlal až po 2. svět. válce už jako sovětský pověřenec. Svého syna z prvního manželství v porevolučním Rusku, který se mu tehdy narodil v Krasnojarsku, pokřtil na „Ermar“, jako zkratku spojení „Éra revolučního marxismu“, dalšího syna z dalšího manželství se sestrou své první ženy na „Piolen“, což mělo vyjadřovat „Pionýr leninismu“, třetí syn byl pojmenován „Elektrij“⁵. [Byl to vůl, což sám částečně uznává, nevypadá to ale na to, že by se moc pozastavoval nad tím, že jako takovému mu posléze bylo svěřeno vzdělávání české vysokoškolské mládeže.] Do Moskvy se Kolman definitivně vrátil v r. 1920.

Začal tam pracovat v Kominterně, které tehdy šéfoval později popravený Zinověv. Jeho bezprostředním nadřízeným byl Fin Kuusinen, pozdější předseda finské loutkové „dělnicko-rolnické vlády“, kterou se Stalin pokoušel Finům neúspěšně vnutit v průběhu finsko-sovětské války 1939-40. Jeho úkolem byl „vývoz revoluce“, tj. přeshraniční agitací pomocí tiskovin vydávaných v SSSR se pokoušet rozvracet západní demokracie a urychlit tak tamější poválečné vítězství proletářské revoluce, na kterou tehdejší sovětské vedení stále věřilo. Pro osobní neshody s Kuusinenem, se ale Kolman rozhodl, nechat se

⁵Když jsem tyto skutečnosti dával k lepšímu mezi svými spolužáky z jedenáctiletky v Bílé ulici v Dejvicích, byl jsem upozorněn, že takové věci se stávaly i u nás. I akademik Málek - vynikající mikrobiolog a zakladatel naší biotechnologie - místopředseda ČSAV a člen předsednictva ÚV KSČ - pojmenoval své dcery (chodily do Bílé asi dva roky po nás) Lena a Uljana. Jeho syn chodil asi o třídu výše a zlí jazykové tvrdili, že se měl původně jmenovat „Marengl“. Další plastické líčení osudu akademika Málka (podobného osudu Šorma) ze stejného dobře informovaného zdroje zcela autenticky: ...Málek v osmašedesátém hlasoval v parlamentě proti vstupu vojsk (podobně jako Šorm) a byl posléze spektakulárně zbaven všech funkcí. Obsah jeho psacího stolu a knihovny jednoho dne vysypali na chodník v Krči a vrátný jej už nikdy nesměl pustit dovnitř. Na ředitelské místo pak nastoupil nejmenovaný „prdstav“ (pracovník dosazený stranou a vládou), který proslul svým lékem proti rakovině, který prasil tajně po večerech v laborce z vajíček s nějakým soudruhem esenbákem, protože žádný vědecký pracovník ani laborant mu nebyl dostatečně spolehlivý. Přestože prý tím zachránil nějakého beznadějně nemocného řezníka z Dačic, nakonec mu ty zaujaté svině švédské nobelovku nedaly. Časem se stal neúnosným i pro bolševika a nastoupili inteligentnější technokrati. Málek se ale zadostiučinění nedožil... K tomu lze jen dodat, že tak to chodí. Málkovy osudy po 68. roce jsou zmíněny i ve „Vzpomínkách“ O. Wichterleho.

osobně vyslat na revoluční misi přímo do Německa. Kuusinen se sice Kolmana rád zbavil, ale k vlastnímu výjezdu mu pomohl Bucharin. Aniž byl čekou vybaven nějakými konkrétními úkoly, odjel Kolman i s rodinou poprvé do Německa v létě 1921. Vyzvednout si ho přijela do Rigy osobně K. Zetkinová⁶, která ovšem předstírala, že ho nezná, i když sama byla asi chráněna poslaneckou imunitou, a Kolman s rodinou dojel přes Vratislav do Berlína. Ženu se synem Ermarem („Era revoljucionnogo marxisma“) zanechal v Berlíně a sám se dal k dispozici německým komunistům. Kromě Berlína působil hlavně v Düsseldorfu a Vratislavi. Za svého prvního pobytu byl dokonce zvolen do výstředního úboru KSN, i když schůzi, na které byl volen, rozehnala policie. Kolmanovy pobyty v poválečné Německu patří k nejzajímavějším částem jeho pamětí. Kromě organizování rozvratu ve Výmarské republice cestou vydávání podvrtné literatury přes různá levicová nakladatelství a spolupráce s německými komunisty, se setkal a hovořil s Einsteinem (podruhé, před válkou chodil na jeho pražské přednášky), který zrovna organizoval sbírku pro oběti hladomoru vyvolaného válečným komunizmem v Rusku. Rovněž se při návratu ve Vratislavi setkal po dlouhé době se svou rodinou, protože přímo do ČSR se bál zajet, vzhledem ke své činnosti proti legiím. Zjistil, že jeho bratr Rudolf tam unikl zatčení za bolševickou agitaci mezi kladenskou mládeží a teď žil v Essenu, kde prováděl to samé jako Kolman, tj. jeho vlastními slovy „dělal stranickou práci mezi porúrskými horníky“. Když se Kolman zúčastnil jednání mezi německými komunisty a zástupci dalších německých politických stran, rozeznal v něm některý z vyjednávačů na nekomunistické straně bolševického agenta a udal ho policii. Kolman byl zatčen, půl roku vězněn ve Vratislavi a pak v prosinci 1922 vyhoštěn. Jeho první žena přitom ale začala trpět duševní poruchou a musela být po návratu hospitalizována. Kolman si dal v SSSR pokoj jen do léta r. 1923, kdy se domníval, že v Německu se vytvořila dostatečně příznivá revoluční situace a opět tam odjel za stejným posláním, tentokrát sám. Za svého druhého pobytu organizoval tajně s využitím

⁶1857-1933, roz. Eišnerová, německá nejprve levicová soc. dem., pak komunistka, s K. Liebknechtem, R. Luxemburgovou a G. Mehringem spoluzakladatelka Spartakova svazu (Spartakusbund, vznikl 1916, pojmenován dle letákových tiskovin označovaných jako „Spartakusbriefe“, který se stal nejprve levicovou frakcí německé soc. dem., později z něj 1/1 1919 vznikla německá komunistická strana) předchůdkyně všech takto orientovaných feministek, 1920-33 jako poslankyně říšského sněmu většinu času trávila v Moskvě, kde včas zemřela jako pracovnice Kominterny nikoliv v důsledku čistek. Vděčíme jí za MDŽ u nás nedávno znovu schválený ke slavení místo Velkého pátku.

svých důstojnických zkušeností ještě z doby Rakousko-Uherska ve velké berlínské továrně Ambi-Werke pod krycím povoláním kresliče (a s mlčenlivým souhlasem vedení továrny!) vojenský výcvik několika stovek po zuby (pušky, kulometry) vyzbrojených dělnických milic (proletarische Hundertschaften) za účelem revolučního boje. V říjnu sice vypuklo povstání v Hamburku, v listopadu ale Výmarská republika přece jen ještě dokázala zjednat pořádek, německá komunistická strana byla zakázána a Leninova koncepce revoluce v Západní Evropě tudíž utrpěla debakl. [Myslím, že si neuvědomujeme, jak blízko bylo Německo po 1. svět. válce komunistickému puči⁷.]

Kolman se v prosinci 1923 vrátil do SSSR. Opět se věnoval partajní čin-

⁷Není mi jasné, zdali si Kolman v líčení svého působení v Německu nepopletl data. Bezprostředně po vzpouře námořníků v přístavních městech začátkem listopadu 1918 ještě těsně před koncem války a po vyhlášení Německé republiky 9/11 1918 z okna Říšského sněmu P. Scheidemannem, soc. dem. přítelem pozdějšího prezidenta F. Eberta, který tak o pár hodin předběhl K. Liebknechta na proslulém balkóně dnes neexistujícího Berlínské zámku, následovalo povstání kielských námořníků povoláných do Berlína potlačené během vánoc a založení Komunistické strany Německa Liebknechtem a Luxemburgovou 1/1 1919 (i tito 2 protagonisté měli ve svém programu pro poválečné Německo založení republiky rad) a pak postupně v různých částech Německa bouřlivé (a krvavé) revoluční události. Bylo to povstání Spartakovců v Berlíně v lednu 1919, při kterém byli oba zakladatelé KSN 19/1 1919 zavražděni vítěznými sbory dobrovolníků (Freikorpsy), které je na žádost demokratické soc. dem. vlády potlačily. Tím začala v Německu defakto občanská válka trvající od ledna do května 1919. Jejím nejzávažnějším projevem bylo ustavení Mnichovské republiky rad 5/4-2/5 1919 terorizující mnichovské občany celý měsíc, z toho poslední 2 týdny pod vedením německého napodobitele Lenina E. Leviného (9/5 1883-5/6 1919, zatčen a po z jeho strany propagandisticky pojatém procesu zastřelen). Proti těmto událostem musel i bezprostředně následující pravicový Kappův puč v Berlíně (prototyp všech pučů) 13/3 1920 trvající 4 dny a znemožněný generální stávkou, kterou vyvolal, a i pozdější Hitlerův pokus o puč 9/11 1923 v Mnichově, trvající jediný den, připadat místním jako pouhý jarní vánek. K tomu ještě po zavraždění ministra zahraničí W. Rathenaua 24/6 1922 a obsazení Porýní Francouzi 9/1 1923 se rozjela pověstná německá hyperinflace ukončená až měnovou reformou kancléře G. Stresemanna v listopadu 1923. Dále citát z „Dějín Německa“: ...Generální stávka zlikvidovala Kappův pokus, ale přerostla za podpory sovětských instruktorů v povstání proti vládě. V Sasku a Durynsku se svépomocné jednotky dělníků postavily proti Reichswehru a Freikorpsům, v Porúří se zformovala „Rudá armáda“. Navíc 6/6 1920 prohrála dosud vládnoucí soc. dem. volby. KSN se v této situaci pokusila, kryta z pozadí Moskvou, vyvolat převrat v Říši. Vláda okamžitě reagovala vyhlášením výjimečného stavu a potlačila v zárodku povstání v Sasku a Durynsku. KSN se pak v následujících letech po vnitřních bojích jednotlivých frakcí stala stranou kádrů, silně závislou na Moskvě... Kolmanova přítomnost v tehdejším Německu je toho dokladem. Spartakovské povstání v Berlíně je mj. dobře a přehledně popsáno formou dobového pozadí i v zajímavé knize T. Levensona „Einstein v Berlíně“.

Na porážce komunismu v Německu po 1. svět. válce mělo lví podíl i drtivé vítězství Poláků pod vedením maršála Piłsudského nad invazí rudé armády vedené Tučačevským u Varšavy 15/8 1920, dodnes slavené v Polsku jako „Cud nad Wisła“ na svátek Matki Boskiej Zielnej (Nanebevzetí). Vojenská situace byla v té době pro Polsko velmi vážná. Rychlý postup bolševické armády na Varšavu vedl dokonce k tomu, že již byl 30/7 1920 v Białystoku ustaven „Tymczasowy komitet Rewolucyjnego Polski“ tj. efektivně nám z pozdějších let dobře známá „dělnicko-rolnická vláda“, jejímž členem byl i Kolmanem obdivovaný „železný Felix“ Dzeržinský (správně Dzierżyński), původem Polák. Pokud by bylo bývalo Polsko poraženo, pokračovala by ruská invaze nepochybně dál do Německa, kde by došlo ke spojení s německými komunisty a k uvržení Východní Evropy pod komunistickou nadvládou už o 20 let dříve. Myslím, že zásluhy Piłsudského a význam tehdejšího polského vítězství i pro nás zůstávají nedoceny.

Komunismus byl sice v Německu po 1. svět. válce poražen, ale všechny ty bouřlivé revoluční epizody měly fatální důsledky. Německé obyvatelstvo včetně své politické reprezentace nabylo dojmu, že je to daleko nejnebezpečnější režim mezi všemi možnými totalitní směry. Začátkem 30. let nastalo po smrti jediného opravdového německého státníka té doby kancléře Stresemanna 3/10 1929 a o 3 týdny později následujícím krachu na newyorské burze 24/10 1929 ve Výmarské republice postupně faktické bezvládní, kdy ulice ovládaly buďto bojůvky nacistických SA nebo komunistické Rotfront (efektivně „Lidových milicí“) rvoucí se mezi sebou a svorně terorizující zbytek obyvatelstva, přičemž se od sebe lišily zejména tím, že jedni zdravili zdviženou nataženou pravici a ti druzí ji měli zalomenou a sevřenou v pěst. Britský historik I. Kershaw (autor u nás nedávno vydané dvojdielné knihy o Hitlerovi) píše, že když pak i armáda oslabená Versailleskou smlouvou byla bezmocná, udělali bezradní němečtí konzervativci kolem Hindenburga po posledních demokratických volbách do Reichstagu (6/11 1932, pátých toho roku, dle proporcionálního volebního zákona výsledky nikdy nevedly k funkční demokratické vládě, přičemž v posledních dvou získala NSDAP 37,4 % a 33,1 %, tj. její vliv začal klesat, kdežto komunistický rostl) právě pod dojmem revolučních událostí po konci 1. svět. války tu fatální chybu, že mu jako řešení doporučili jmenování zdánlivě „méně nebezpečného“ Hitlera kancléřem. To se stalo 30/1 1933 a korunu všemu pak 23/3 1933 nasadilo schválení tzv. zplnomocňovacího zákona pro Hitlera („Ermächtigungsgesetz“) umožňujícího mu vládnout vůbec bez říšského sněmu, čímž byla cesta k totalitě dokořán otevřená. Bylo to s přispěním hlasů demokratických stran, jejichž poslanci se ale už nacházeli pod tlakem SA přítomných při hlasování, tj. hlasování probíhalo v podobně „odlehčené“ atmosféře, jako když v r. 1940 parlamenty v Pobaltských republikách odhlasovávaly připojení k SSSR „na vlastní žádost“ a před hlasujícími poslanci stáli v řadě čelem k nim příslušníci NKVD. Přesto německá soc. dem. hlasovala proti. Hlasování probíhalo v berlínské opeře, protože 27/2 1933 vyhořela budova Reichstagu, v důsledku čehož při hlasování chyběla část soc. dem. poslanců spolu s velkou částí komunistů. NSDAP si tím předem zajistila pohodlnou hlasovací většinu. Jediný, kdo měl z německých konzervativních politiků v té věci jasno, byl Hitlerův bývalý spolustraníčník Ludendorff. Den po jmenování Hitlera kancléřem poslal svému bývalému válečnému nadřízenému Hindenburgovi telegram obsahující chmurně prorockou pasáž následujícího znění (pro němčináře): „Sie haben (...) unser heiliges deutsches Vaterland einem der

nosti a byl svědkem růstu Stalinova vlivu. Oženil se podruhé se sestrou své první ženy a s ní měl další 2 syny výše uvedených žertovných jmen. Jako pozdější (od 1925) ředitel stranického nakladatelství „Moskovskij rabočij“ vydával „Tichý Don“, s kterým za ním přišel Šolochov. Rukopis měl části, které byly psány skvělým literárním stylem, ale ty byly proloženy kostrbatými partiemi s gramatickými chybami, což prý odpovídalo vlastnímu projevu tenkrát 23letého Šolochovova. Román s určitými rozpaky přijali k tisku (na pokyn shora, kvůli „výchovnému vlivu na kozáctvo“) a ty sporné partie upravil Kolmanův zástupce, sice bolševik ale předrevoluční intelektuál a znalec literatury Barkov, který sám později přistál v lágru, odkud se vrátil jako zlomený člověk, takže nepřicházelo v úvahu, aby o původu tohoto klíčového díla připisovanému Šolochovovi vydal později svědectví. [Za tento román dostal Šolochov 1965 Nobelovu cenu (stalo se tak na nátlak Sartra, který se předtím vlastní ceny demonstrativně vzdal v Šolochovův prospěch).] V té době se Kolman znovu setkal s Kunem, který se vrátil z vězení ve Vídni, a místní Maďaři jeho návrat oslavili gulášem, jen proto, aby v r. 1939 také on skončil se Stalinovou kulkou v hlavě.

Z nakladatelství postoupil Kolman sice postoupil poněkud výše v institucích bolševické propagandy, někdy s bizarními názvy jako „Komunistická akademie“ nebo „Ústav rudé profesury přírodních věd“⁸ apod., ale současně

größten Demagogen aller Zeiten ausgeliefert. Ich prophezeie Ihnen feierlich, daß dieser unselige Mann unser Reich in den Abgrund stürzen und unsere Nation in unfaßbares Elend bringen wird. Kommende Geschlechter werden Sie wegen dieser Handlung in Ihrem Grabe verfluchen“. Škoda, že L. neměl podobný záchvat jasnozřivosti, když převážel Lenina z Curychu do Skt Petěrburgu.

⁸O tomto Kolmanově období vyšel zajímavý článek v měsíčníku „Priroda“, který vydává Ruská akademie věd, nazvaný „Tři marxizmy v sovětské fyzice třicátých let“ od G. Gorelika, zmíněný v našem „Vesmíru“ (1994, autorem je I. Budil), z něhož se dá vyčíst následující ...Roku 1931 si ještě někteří sovětské fyzikové na leccos troufali a nenaučili se zcela bát. A tak jedna kapitola dějin sovětské fyziky začíná fototelegramem s ironickým obrázkem [je na něm smetišť, kde kromě jiných rekvizit leží i láhev od „světelného éteru“, na hromadě odpadků pak sedí velký kocour představující níže zmíněného soudruha Gessena, doprovodný text obsahuje i větu „Starý Albert je idealistický idiot“, k tomu lze dodat, že v pověstném „Stručném filozofickém slovníku“ z 50. let se dalo pod heslem „Teorie relativity“ dočíst, že „Einstein ignoruje podstatu teorie relativity“, jenže tam to nebylo míněno jako žert]. Mladíci Bronštejn, Gamov, Landau a další dali najevo rozhořčení nad statí ve „Velké sovětské encyklopedii“ pod heslem „Éter“ [rozumí se elmg]. Heslo označovalo Einsteinovy představy o éteru v teorii relativity za neslučitelné s dialektickým materialismem. [To dobře známe ze zmíněného „Stručného filozofického slovníku“, mimochodem nám ještě

tenkrát doporučeného doplňkového studijního materiálu k marxáku.] A tak ti mladí talentovaní vědci z leningradského Fyzikálně technického ústavu [foto-]telegrafovali do Moskvy, že netrpělivě očekávají další podobné stati, např. o flogistonu (dávno už zavržené hypotetické látky, kterou si chemie dříve objasňovala hořlavostí). Karikatura se ihned dostala do Komunistické akademie v Moskvě, pisatelé byli obviněni z nepřátelství k principům dialektického materialismu a marxistické filozofie. Následoval postih. Ti, co byli aspiranty, byli zbaveni stipendií, Landau s dalším kolegou nesměl přednášet. [O této aféře se zmiňuje i G. Gamov ve svých pamětech u nás vyšlých pod názvem „Moje světočára“, ale Kolmana v nich explicitně nezmiňuje, pouze Gessena.]

V jaké situaci se to však odehrávalo: V tomto roce měla být v Sovětském svazu završena výstavba základů socialismu. Potíže se vysvětlovaly působením škůdců. A tak vyšel rovněž zásadní článek „Škůdcovství ve vědě“, jehož autorem byl A. Kolman. Psal, že sabotáže v hospodářství jsou poměrně nevinné v porovnání se škůdcovstvím ve vědě. Pro ty, kteří měli vyhledat konkrétní projevy v jednotlivých vědách, charakterizoval hlavní rysy škůdcovství: nápodoba sovětského stylu, nadbytek matematických formulí, pokusy o nevědecké, antimarxistické uplatnění matematických metod, a především liberální vztah k buržoazně profesorské učenosti, nekritický obdiv k ní. Kolman konkrétně ukázal na jedno „hnízdo“ takovýchto názorů - redakci „Velké sovětské encyklopedie“, kde odpovědný profesor připustil publikaci statí poznamenaných názory machistů, mechanistů, freudistů a jiných vrahů [míní se asi nepřítel] proletariátu. Do měsíce byla redakce vyměněna a mezi jejími novými vedoucími kádry byli oni tři představitelé marxizmu z titulku Gorelikova článku - A. Kolman, B.M. Gessen [i v ruských textech se někdy užívá přepis latinkou Hessen] a A.A. Maksimov. Gessen pak právě napsal onu ideově „správnou“ stať o éteru, která dopálila fyziky v Leningradu. Gorelikův článek sleduje názory i životní osudy všech těchto tří marxistů, kteří tehdy na krátký čas získali značnou moc v sovětské vědě. Řekněme jen stručně, že Gessen měl udělat i hodně dobrého, chránil např. skutečnou fyzikální práci Mandelštamovy a Tammovy školy [L.I. Mandelštam (1879-1944), fyzik, objevitel zpětného stimulovaného Brillouinova rozptylu světla, oproti viz dále, O.E. Mandelštam (1891-1938), básník, zmizel v lágru] a skončil r. 1936 jako oběť represí. Maksimov uzavřel svůj život r. 1976 jako zcela zapomenutá osobnost. Kolman reagoval na názory leningradské „školy“ statí „Dopis s. Stalina a úkoly fronty přírodovědy a medicíny“. Odhaloval tu machistu J.I. Frenkela, i ony mladíky - Gamova, Landaua, Bronštejna, Ivaněnka a další - v tom smyslu, že odmítají éter jako objektivní realitu. Gamov se ještě odvážil v dopise Stalinovi obhajovat své druhy. ... (Následuje Kolmanův stručný životopis.) ... Gorelik dále uvádí pro ruského čtenáře: Ve třicátých letech považoval A. Kolman za svůj hlavní úkol uplatňovat diktaturu proletariátu v přírodovědě za každou cenu a co nejrychleji. Jeho knížka „Předmět a metoda současné matematiky“ z r. 1936 byla však už také velmi zle kritizována, a kritizoval ji právě A.A. Maksimov... Tolik G. Gorelik v „Přírodě“ dle podání „Vesmíru“. Je zajímavé, že ten nepovažuje Kolmanův poválečný kriminál v Ljubljance za úplně nejhorší (je k tomu ale třeba vědět, že Kolman byl po celou dobu svého uvěznění v „pouhé“ vyšetřovací vazbě) a spojuje jeho propuštění s pádem Slánského u nás. Kolman sám ve svých pamětech zmiňuje Maksimova jako svého zástupce za svého působení ve funkci ředitele „Ústavu rudé profesury“, který proti němu intrigoval, o své roli v příhodě

s „Velkou sovětskou encyklopedií“ však úspěšně mlží.

Příhoda s leningradskými fyziky naštěstí neskončila tragedií, Gamov (autor teorie rozpínajícího se vesmíru) zmizel o 3 roky později do USA a Landau, když mu Ioffe nechtěl dovolit otevřít si vlastní ústav teoretické fyziky, se 1932 přemístil z Leningradu do Ukrajinského fyzikálně technického institutu v Charkově (UFTI), kde byl tehdy vedoucí postavou L. Šubnikov a s Landauovým místem se na tomto vynikajícím pracovišti (poprvé v SSSR tam zkapalnili He a jen o fous jim v r. 1933 unikla priorita při objevu diamagnetizmu supravodičů tj. Meißner-Ochsenfeldův efekt) původně počítalo pro hostujícího Ehrenfesta. Pro poněkud konfliktního Landaua, kterému v Leningradě nevyhovovala ani celkem mírná Ioffeho vědecká kuratela, se tím otevřela ideální příležitost k potenciálně neobyčejně plodné spolupráci s charkovskými experimentátory, většinou jeho vrstevníky, místo toho však málem sdílel jejich tragický osud. V prosinci 1936, po hádce Landaua s rektorem charkovské univerzity, přestalo v rámci částečných úvazků na protest učit též 7 jeho kolegů a studentů z UFTI. To, co se zpočátku jeví jako kolegiální gesto solidarity s Landauem, se do měsíce rozrostlo do nevídaných rozměrů. Vrcholily stalinské čistky a kolektivní rezignace z učitelských úvazků začala být považována za nepřátelský akt. Sám Landau, nepochybně veden sebezáchovnou intuicí, se sice ještě začátkem r. 1937 stačil uklidit do nově zřízeného Kapicova „Institutu fizičeskich problem“ v Moskvě, jeho protestující kolegové byli ale půl roku po jeho odjezdu v r. 1937 zatčeni, donuceni k falešným výpovědím a odsouzeni. Z UFTI to byli vedoucí vědeckých oddělení Weißberg (Rakušan, viz níže), Gorskij, Leipunskij, Obreimov a Šubnikov, další Rujemov šel do vyhnanství. Landaua dostihl stejný osud až 28/4 1938 v Moskvě, ale tam ho zachránil Kapica. Několik jeho bývalých kolegů z charkovského UFTI však bylo zastřeleno, mezi nimi i vynikající fyzik Lev Šubnikov zabývající se mg jevy při nízkých teplotách (existuje efekt Šubnikovův-de Haasův, Šubnikovova fáze v supravodičích atd., Šubnikov byl dokonce v řadě případů úspěšnější než Kapica zabývající se v té době podobnou tematikou v Anglii, ten ale vsadil spíše na silná mg pole než na nízké teploty). Je zajímavé, že Landauv spor s rektorem byl asi čistě osobní a s politikou neměl nic společného, protože čistky se nevyhnuly ani pracovníkům charkovské univerzity. Ti byli obviněni pro změnu z trockizmu a řada z nich také zmizela, včetně rektora. Pozornost NKVD k charkovskému UFTI nejspíš přitáhla příhoda předchozí, která se stala 2 roky před popsányi tragickými událostmi, kdy byl jmenován ředitelem místní partajník (též svým způsobem „prdstav“, viz výše), který měl ústav přeorientovat směrem k „k praxi“, tj. na vojenský aplikovaný výzkum. Landau se Šubnikovem se tenkrát vzbouřili a chtěli alespoň ústav rozdělit na část zabývající se základním výzkumem a na část tzv. praktickou. Dosáhli sice odvolání ředitele, ale bylo to vítězství Pyrrhovo, protože od té doby je mělo NKVD na mušce. Vypadá to silně na to, že tento úřad měl v té době prostě naplánovanou určitou kvótu zatčení pro Charkov a tyto poslední, v podstatě politicky neutrální události, jen poskytly vhodnou záminku. Landaua zřejmě před osudem Šubnikova zachránil jen včasný přesun do Moskvy. Šubnikov byl zatčen 6/8 1937, odsouzen 28/10 1937, zastřelen 10/11 1937 (spolu s ním i jeho kolegové fyzici Gorskij a Rozenkevič), rehabilitován 1/7 1957 (aby mohl být vůbec citován poté, co byla v Kapicově ústavu vytvořena teorie supravodivosti 2. druhu tj. jím experimentálně objevené Šubnikovovy fáze). Jeho žena, fyzička O. Trapezniková, však dostala do ruky rozsudek a

kolem něj začala houstnout atmosféra díky probíhajícím stranickým čistkám a navíc mu utekla druhá žena. Nějakou dobu mu trvalo, než si našel náhradu ve své třetí a poslední ženě o 17 let mladší komsomolce Jekatěrině Koncevové, s kterou vyženil dalšího syna Vjačeslava a měl s ní 1939 dceru Adu, pozdější Janouchovu ženu. Téhož roku se stal řádným profesorem matematiky na Moskevské státní univerzitě (MGU). [Kolman o tom skromně mlčí,

záznam o jeho vykonání až v r. 1991. Jejich syn, kterého Šubnikov už nikdy nespánil, se narodil několik týdnů po jeho zatčení. Němec F. Houtermans, pozvaný do Charkova šťastně přeživším Lejpunským, který byl sám v souvislosti s charkovskou aférou zatčen a vydán do Německa (30/4 1940 v rozděleném okupovaném Polsku na mostě přes Bug v Brestu Litevském, spolu s velkou skupinou dalších uprchlíků před nacismem, mezi kterými byla pravděpodobně i Buber-Neumannová z Kominterny, za podobných průvodních jevů jaké i ona sama uvádí: vězňové byli před vydáním vykrmeni kalorickou stravou a slušně ošaceni, nepochybně s využitím šatů zastřelených kolegů, aby noví přátelé z gestapa na druhé straně mostu nebyli zděšeni jejich stavem po opuštění sovětského kriminálu), uvádí ještě další jména zavražděných fyziků: Burzian, Frederiks, Fomin. Tentýž osud potkal v Charkově i jeho rakouského kolegu A. Weißberga-Cybulskiho, původem krakovského rodáka vyrostlého ve Vídni, kterého předali gestapu již v lednu 1940 rovněž v Brestu. Weißberg byl jako žid vydáním bezprostředně ohrožen, ale později se mu podařilo zázračně uniknout z varšavského ghetta. O svých zážitcích ze sovětských věznic vydal v r. 1951 knihu „Hexensabbat“. Za něj intervenovali Einstein a Joliot-Curieovi. Je zajímavé, že za domácí fyziky, s čestnou výjimkou Bohra v případě Landaua, nikdo neorodoval, alespoň nikde jsem nenašel zmínku, že by se někdo zastal třeba Šubnikova. Mohlo to být projevem neinformovanosti nebo naivity, že někteří západní vzdělanci nesmyslným vynuceným výpovědím obětí NKVD prostě věřili, protože iracionálnost a rozsah řádění NKVD se zřejmě zcela vymykaly jejich chápání, nebo se věci odehrály pod pokličkou a tak rychle, že to nestihli, ale i potom mělo smysl dodatečně protestovat. Šubnikov přitom v letech 1926-30 pracoval v holandském Leidenu, dokonce, když mu rok na to už v SSSR nepovolili další výjezd, připisovali ho v Holandsku na publikace. Jeho tamější kolegové tudíž museli dobře vědět, o koho jde. Je ale pravda, že Einstein poslal po válce telegram Gottwaldovi s žádostí o milost pro Horákovou. Houtermans, pověstný vtipálek, který si už před válkou vymyslel později v Los Alamos zdomácnělou přezdívku „Marťani“ pro plejádu maďarských fyziků (kromě výše zmíněné čtveřice ještě T. von Karmán, G. de Hevesy, M. Polanyi), neztratil smysl pro humor ani v drsných podmínkách vyšetřovací vazby. Vyšetřovatelům NKVD se z něj podařilo vymlátit jména jeho „řídících orgánů“ z německého gen. štábu, kterým jako měl dodávat špionážní zprávy. Uvedl mezi jiným i „Scharnhorst“ a „Gneisenau“, jména pruských generálů z 18. stol., po nichž byly nazvány 2 velké nacistické válečné lodě, a vyšetřovatelé je se vši vážností zanesli do seznamu. K vydání do Německa mu pomohly asi i přímluvné dopisy manželů Joliot-Curieových a Perrina Vyšinskému. Charkov nebyl ojedinělý případ, podobný osud potkal např. osazenstvo hvězdárny Pulkovo. Není tedy úplně pravda, že by se masakry 30. let mezi sovětskou vědeckou inteligencí omezily jen na biologii.

ale vlastní účel oněch záhadných institucí typu „Komunistické akademie“ prozrazuje Gamov ve svých pamětech „Moje světočára“. Až do r. 1931 panoval v sovětských vědeckých institucích poměrně liberální režim. Na přímluvu Ioffeho odjel Kapica bez potíží do Cambridge, jednu dobu tam s ním současně pobýval i mladší Ioffeho student Chariton, budoucí sovětský Oppenheimer. 1931 však spadla klec. Každá vědecká instituce byla vybavena úředním „patentním marxistou“, což byl školený filozof, aby dohlížel na ideologickou čistotu všech publikačních výstupů dané instituce. Aby měl tento censor, je muž při schvalování publikací náleželo poslední slovo, alespoň trochu ponětí o vlastní tématice kontrolované instituce, musel povinně absolvovat jednoroční doplňkové studium na Kolmanově „Komunistické akademii“. Rázem se tím objasňují některé z kontextu vybočující doplňky třeba v sovětských učebnicích statistické fyziky, kvantové mechaniky apod. Ideologický tlak ale bránil v práci, takže pokud šlo o vědecký výstup, na kterém měl režim eminentní zájem, třeba atomové zbraně, muselo se najít jiné řešení. Byly jím tajné „zóny“, kde za ostnatým drátem vládla relativně liberální atmosféra. Sovětský režim ale na to nakonec stejně doplatil, protože přemýšliví lidé, kteří tam pracovali, brzy přišli na to, že sovětský systém asi nebude ten nejlepší možný na světě. Jelikož to byli současně vynikající vědci s velkou autoritou uvnitř SSSR a pro tyto choulostivé programy nepostradatelní, způsobili později režimu řadu problémů. Příkladem je Sacharov pracující v Arzamasu 16, za ředitelování již zmíněného Charitona.] Kolman se na mnoha místech svých pamětí znovu a znovu dosti upřímně pozastavuje nad tím, že mnohý ze vzorných absolventů tohoto druhu školení, jím většinou charakterizovaných jako „pocitivých komunistů“, se v budoucnu dokázal bezostyšně prostitovat bezvýhradnou podporou nejhrubších výstřelků Stalinovy, Chruščevovy či potažmo Brežněvovy politiky.

Ještě před nástupem do těchto školících zařízení jako spolupracovník oddělení agitace a propagandy ÚV (agitpropu) se v různých komisích seznámil s Malenkovem a Ježovem, pozdějšími Stalinovými nejbližšími nohsledy. Malenkova, budoucího šéfa Stalinova poválečného osobního kabinetu a jeho krátkodobého nástupce, hodnotil tenkrát kladně, o Ježovovi ale píše, že to byl zakomplexovaný, mimořádně omezený zakrslík. Ježov se stal v r. 1936 po Jagodovi, kterého nechal popravit, šéfem NKVD. Za jeho éry byl popraven Bucharin a spol., ale hlavně došlo k fatální čistce mezi důstojníky Rudé armády (Tuchačevskij, Jakir, Bljucher a další), která pak napomohla Hitlerovi při jeho rychlém postupu do nitra SSSR. I Kolman sám pocítil její důsledky,

protože postihla též jeho švagry. Ježov vládl v NKVD až do prosince 1938, kdy ho vystřídal (a nechal zastřelit) Beria. Ač tedy např. k zatčení Kuna došlo už za Ježova, na svědomí ho má Beria.

Mezitím se Kolman začal více zajímat o přírodní vědy. Pokusil se vydat Marxovu „matematickou“ pozůstalost, ale ukázalo se, že něco takového není únosné. Ironií je, že předchozí ředitel instituce, které se to týkalo, „Ústavu Marxe-Engelse-Lenina“, Rjazanov, byl zatčen za zadržování Marxova matematického díla. Za zaznamenání stojí, že když byl Kolman v r. 1931 jako člen úřední sovětské delegace vedené ještě Bucharinem vyslán do Londýna na kongres o dějinách přírodních věd, byl jmenován tajemníkem této delegace, jejímž členem byla i pozdější oběť Stalina s Lysenkem sovětský genetik „mendelista-morganista“ Nikolaj Vavilov⁹ [(Kolman si ho na jiném místě knihy plete s jeho bratrem, známým fyzikem Sergejem V., který byl nedlouho po vraždě Nikolaje v r. 1945 jmenován prezidentem AV SSSR)]. V delegaci byl i [autor statě o elmg éteru ve „Velké sovětské encyklopedii“] fyzik-filozof Gessen, který později zahynul v čistkách. Část delegace včetně Kolmana vedená Bucharinem měla mj. za úkol navštívit v Cambridgi Kapicu a přemluvit ho k návratu do SSSR. Gessena s sebou nevzali, protože se právem obávali že si Kapica vzpomene [na leningradskou aféru s éterem]. Kapica sice něco neurčitě slíbil, ale k návratu se neměl. Udělal ovšem tu chybu, že později do SSSR přijel na dovolenou. Do Anglie ho už nepustili, ale Stalin splnil všechny své sliby, Kapica dostal vlastní „Institut fizičeskich problem“ a těšil se tak výsadnímu postavení, [že přes Beriuv tlak dokonce byl v letech 1938-9

⁹Aby zajistily výživu lidstva, musí současné šlechtitelské stanice nejméně jednou za 5 let vyšlechtit nové odrůdy obilovin, včetně rýže. V průměru do pěti let ztrácí šlechtěné odrůdy svoji počáteční odolnost vůči obilním rzím a snětím, které je dohoní ve vývoji a způsobí, že tyto odrůdy přestanou být výnosné a musí být nahrazeny novými a odolnějšími. Pomineme-li moderní metody genetického inženýrství, klasické šlechtění nových odrůd spočívá v křížení ušlechtilých odrůd obilí s odolnými divokými odrůdami. Největší „banku“ divokých odrůd obilí, ze které světové šlechtitelství dodnes těží, shromáždil na svých expedicích právě N. Vavilov. Byl též zatčen na jedné ze svých botanických výprav do západního Ruska. SSSR se po jeho zavraždění postupně dopracoval nesmyslným přijetím Lysenkových pavědeckých „teorií“ z „obilnice Evropy“, za kterou Rusko platilo ještě před 1. svět. válkou (světové ceny obilí se tenkrát určovaly na „обильной бирже“, jejíž budova dodnes stojí při soutoku Volhy a Oky v N. Novgorodě-Gorkém), k masivnímu dovozu kanadského a amerického obilí v 70. letech minulého století. Jen o něco málo později Indie, která do té doby zápasila s problémem hladu, se díky novým odrůdám rýže nejen s hladem vypořádala, ale stala se dokonce vývozcem.

schopen neohroženě se zastat Landaua, když mu za protistalinský manifest (měl vyjít u příležitosti 1. máje 1938, spoluautory byli současně zatčení M.A. Korec a Ju.B. Rumer, oba zmizeli v GULAGu, ale přežili) hrozilo odsouzení do lágru nebo ještě něco horšího. Landau byl tenkrát po roce podmíněně propuštěn z Ljubjanky na základě Kapicova dopisu Beriovi, ve kterém se tento zavazoval, že na dotyčného osobně dohlédne a zabrání mu v páchání další kontrarevoluční činnosti. Součástí dopisu musel být též Kapicův závazek, že bude NKVD „neprodleně informovat“, pokud Landau zase svojí kontrarevoluční činností obnoví. Možná, že pomohl i přímluvný dopis, který přišel od Bohra z Kodaně. Landau (1908-1968) tak vlastně zůstal po celý zbytek života úředně obviněn s pozastaveným soudním řízením a posmrtné rehabilitace se dočkal až 1990. I jeho ručitel Kapica (1894-1984) byl už v té době mrtev. V Landauově případě se asi též projevila pozitivně ta okolnost, že byl sice zatčen za Ježova, ale o jeho osudu se rozhodovalo až za Berii, podobně jako v případě Kuna, který ovšem skončil tragicky. Kapicovi později ale stejně neprošlo jeho odmítnutí účasti na vývoji sovětské atomové bomby, v čele jeho ústavu ho 1946 nahradil akademik A.P. Aleksandrov a Kapica byl až do Stalinovy smrti prakticky vykázan na řadu let do domácího vězení na své dače, bez možnosti práce ve svém vlastním ústavu.]

Kolman byl rok na to sovětským delegátem na matematickém kongresu v Curychu. Stav myslí tehdejších vzdělavců vzhledem k SSSR asi nejlépe ilustruje příhoda, která se mu tam stala. Obrátil se tam na něj R. Courant, Hilbertův žák z Göttingen, že po četbě „Mein Kampf“ přemýšlí o emigraci a zdali by mu Kolman radil emigrovat spíše do USA nebo SSSR. Kolman tenkrát asi poprvé „zradil“ SSSR odpovědí, že by se v případě emigrace do SSSR musel přizpůsobit velmi neobvyklému stylu života. Courant pochopil a odjel do USA. [Podobné „dilema“ jako Courant však řešila v té době celá řada německých vědců a pokud z idealizmu či neinformovanosti zvolili jako své budoucí působiště SSSR, končili v lágrech, odkud mnohdy nebylo návratu, nebo ti šťastnější alespoň v „šaraškách“ (fešáctějším kriminálu pro vědeckou inteligenci známém ze Solženicynova „Prvního kruhu“, ironií je, že se tam po válce setkávali s nacistickou vědeckou elitou vyvezenou do SSSR). V očích NKVD to totiž byli ideální adepti na podezření ze špionáže. Známý je případ jaderného fyzika F. Houtermanse (publikoval s Gamovem, je autorem myšlenky, že energie hvězd pochází z termonukleárních reakcí, je autorem hesla o spektrech β -rozpadu v „Landolt-Börnstein“, díl I/5, s J. Geißem a H. Müllerem), který pracoval v Charkově a měl po zatčení NKVD to po-

chybné štěstí, že byl sice vydán ze SSSR zpět gestapu, ale v hitlerovském Německu ho zachránil von Laue. Houtermans tak neputoval do koncentráku, ale pracoval v soukromém výzkumném ústavu von Ardenneho v Berlíně-Lichterfelde, kde tehdejší Hitlerovo ministerstvo pošt financovalo paralelní výzkum německých nukleárních zbraní. Do charkovského Fyzikálně technického institutu, který byl zmasakrován čistkami a kde on sám také působil před zatčením NKVD, se absurdně ještě jednou za války podíval jako nedobrovolný člen inspekční komise Luftwaffe. Dalšími příklady méně šťastných vědeckých emigrantů do SSSR jsou Houtermansův kolega přímo z Charkova, fyzik A. Weißberg-Cybulski, H. Hellmann (Hellman-Feynmanův teorém) a F. Nöther (bratr slavné matematicky E. Nötherové), který byl v SSSR odsouzen na 25 let.] Na tomto kongresu se Kolman také viděl naposled se svou pražskou sestrou Martou.

Jeho privilegované postavení včetně cest na Západ v tehdejší sovětské společnosti však nebylo zadarmo ani pro dobře zapsaného Kolmana. Musel se v r. 1932 osvědčit jako stranický prověřovatel na Ukrajině. Cílem bylo vymýtit ukrajinský nacionalismus. Kolman přiznává, že tenkrát ublížil spoustě nevinných a dobrých lidí, „upřímných komunistů“. Celkem decentně se zmiňuje, že na Ukrajině tenkrát řádl Stalinem vyvolaný hladomor. [Neuvádí ale, že tento hladomor dosahoval genocidních rozměrů a že na ukrajinském venkově vedl až k projevům kanibalizmu mezi rolníky. To má, ostatně, společné s mnohými dobovými projevy tehdejších západních intelektuálů, nikoliv nezbytně jen komunistů. Hladomor na Ukrajině souvisel s vynucenou kolektivizací začátkem 30. let a jen málo se ví, že po 2. svět. válce po vytlačení Němců, kteří zrušili kolchozy, na Ukrajině v období rekolektivizace udeřila druhá vlna hladomoru vrcholící v r. 1947, tj. zrovna když nám SSSR s velkým humbukem dodával obilí. Je také celkem zřejmé, že výsledek podobných prověrek mohl v sovětských poměrech oněch let znamenat vstupenku do lágru nebo i na onen svět. Tato otázka vyvstává i na jiných místech knihy. Avšak bilance Kolmanových potenciálních obětí, kterými si za svého působení v sovětské hierarchii musel nutně zatížit svědomí, v jeho pamětech chybí.]

Za války kromě kratší evakuace do Alma-Aty, kde se Kolman mimochodem setkal s řadou svých bývalých známých starých bolševiků, kteří tam dožívali ve vyhnanství, byla jeho znalost němčiny po návratu do Moskvy využívána k protinacistické propagandě mezi německými vojáky a ke školení zajatých německých důstojníků v marxismu. List „Neus Deutschland“ vznikl právě v Moskvě v tomto kontextu. Setkal se poprvé i s moskevskou česko-

slovenskou komunistickou emigrací tj. Nejedlým, Fierlingerem, Gottwaldem, Švermou, Slánským, Kopeckým a dalšími. Zajímavé je, že ČSR stále vedla celou dobu Kolmana jako svého občana byť žijícího v cizině a začátkem 30. let byl povolán na zastupitelství, aby podal vysvětlení svého chování a eventuálně se doma zodpovídal za zběhnutí¹⁰. Již před koncem války se Kolman zajímal o spolupráci s ÚV KSČ v oddělení agitace a propagandy. To byl Švermův rezort a po jeho smrti se stala Kolmanova účast tím aktuálnější. Měl se sovětské strany skvělé doporučení, do nebe ho naši delegaci vychválil neblaze proslulý prokurátor Vyšinskij, kdysi sám rektor MGU a tedy Kolmanův bývalý nadřízený. Kolman odletěl do Prahy nejprve sám v září 1945, rodina za ním přijela později. Přijal ho nepříliš vřele Slánský, který ho přidělil do agitpropu, kde byl ale v té době vedoucím už L. Čivrný, ten mu ale svou funkci celkem ochotně přepustil. Pozdějším Kolmanovým spolupracovníkem a i jeho nástupcem v tomto oddělení byl Č. Císař, ketrého považoval za kariéristu prahnoucím po jeho funkci. Kolman se uvedl dvouhodinovou přednáškou v Lucerně o dialektickém materializmu, na který přišla celá tehdejší stranická smetánka. Kolman se v jejích očích jako propagandista tenkrát osvědčil, mj. proto, že ještě úplně nezapomněl mluvit česky.

Když za ním do Prahy přijela jeho rodina s ženou Jekatěrinou byl jim přidělen byt v Dejvicích v ulici „Pod Bořislavkou“ [(později „Zavadilově“) v protější vile v Dejvicích s plochou střechou diagonálně s námi sousedící zahradou. Do začátku války ale vila patřila židovské rodině Kummermanových, známým naší rodiny. Pí Kummermanová po zabavení přijímačů židům k nám docházela ještě poslouchat Londýn, ale rodina, bohužel, válku nepřežila. Kolman píše, že je do této vily nastěhovali do pětipokojového bytu po Němcích (potažmo po Kummermanových). U nás se to projevilo tak,

¹⁰V souvislosti s osudem komunistických emigrantů v Rusku je nápadné, že čs. komunističtí politici-emigranti všichni přežili stalinské čistky. K tomu uvádí opět Nálevka: ...Čs. komunisté byli, až na několik výjimek, uchráněni stalinských čistek na konci 30. let. Byli chráněni čs. pasy a existujícími diplomatickými styky mezi Moskvou a Prahou a později čs. vládou v exilu. Všichni ti zlikvidovaní komunisté pocházeli ze zemí, kde byla KS zakázána a oni působili v ilegalitě, získali politický asyl v Moskvě a navíc jejich mateřské země většinou neměly na jejich osudu zájem. Např., když byl v roce 1938 zatčen překladatel Kominterny Dr. Procházka, pozdější politruk Svobodovy jednotky v Buzuluku, ještě později náčelník čs. generálního štábu a posléze rektor Karlovy univerzity, intervenovali za něho velvyslanec Fierlinger a Gottwald a dostali ho po měsíci z vězení v Ljubljance... ČSR ale nedokázala ochránit úplně všechny své občany. Osud Kolmanova bratra Rudolfa je toho dokladem.

že z řeči dospělých jsem vyrozuměl, že pí Kolmanová vzbuzovala ve čtvrti všeobecný rozruch, protože se na oné ploché střeše chodila dosti nenuceně opalovat oben ohně. Tenkrát nikdo netušil o koho jde, ale teď je jasné, že to byla s velkou pravděpodobností pí Jekatěrina roz. Koncevová, pakliže se v té době v protějších domech zrovna nevyskytovala žádná další Ruska provozující stejný sport]. V pražské sovětské škole se jeho nevlastní syn Vjačeslav také seznámil se svým českým spolužákem F. Janouchem, kterého přivedl do rodiny.

Kolman byl jmenován profesorem na Filozofické fakultě UK ještě prezidentem Benešem a využil svého postavení k předvolebním diskuzím před nešťastnými volbami v r. 1946¹¹, při nichž docházelo k polemikám s demokratickými kolegy. Jmenuje historika Slavíka, prof. J.B. Kozáka, Tigrida, tenkrát lidoveckého poslance, a rektora Bělehrádka (soc. dem.). Kolman si stěžuje, že z nich se mu po únorovém převratu podařilo o správnosti stranické politiky přesvědčit prý jen J.B. Kozáka. [Jestli to profesor Kozákovi příliš pomohlo, není jasné. Má alespoň heslo v „Malé československé encyklopedii“ z r. 1986. Jeho tehdejší aspirant, filozof Hejdránek, nikoliv. V tom jsou, ostatně, na tom stejně s Kolmanem.]

Přesto, že vehementně a dle svého názoru vítězně obhajoval komunistické pozice, musel domácím komunistům asi lézt silně na nervy, protože na něj bylo v té době spácháno několik atentátů a to jednou střelbou do oken dejvické vily a podruhé jakoby nešťastnou náhodou vypadl za plné rychlosti v zatáčce špatně zavřenými dveřmi ze služebního vozu při cestě do Mariánských Lázní. Vyvázl bez zranění, ale jeho „služební“ auto nejenže ujelo ale i záhadně zmizelo i s řidičem, kterého pak nikdo z jeho stranických nadřízených jakoby neznal. České komunisty Slánského, Bareše a Švermovou si Kolman podle vlastních slov již předtím postupně zneprátelil psaním polemických článků do Rudasu.

¹¹26/5 1946, volební výsledky v českých zemích: KSČ 40,2 %, nár. soc. 23,6 %, lidovci 20,2 % a soc. dem. 15,5 %. Volby byly přímé a tajné, ale nebyly zcela svobodné, protože už za Benešovy asistence fungovala Národní fronta a pravice v podobě agrární strany k nim nebyla připuštěna. Další svobodné, přímé a tajné volby se měly konat už za 2 roky v r. 1948, proto někteří voliči hlasovali pro komunisty třeba i jen z legrace, aby „potrestali“ zavedené demokratické strany za jejich obvyklé stranické neduhy. Celostátní výsledek (se Slovenskem) vedl k fatální nerovnosti 31,05 + 12,05 > 18,29 + 15,64 (%), tj. součet volebních procent KSČ plus soc. dem. činil víc než byl součet demokratických stran nár. soc. plus lidovci, což podstatně přispělo k tomu, že další svobodné, přímé a tajné volby se konaly až za 42 let.

Nicméně pokračoval ve služebních cestách do západní ciziny, např. byl vyslán na ustavující konferenci UNESCO v Londýně a zúčastnil se mírové konference v Paříži v červenci a srpnu¹² 1946. Vedoucím delegace byl J. Masaryk, členy Clementis a André Simone¹³. Před odjezdem byli komunističtí členové delegace povoláni ke Gottwaldovi, který je instruoval, že mají sledovat a bezvýhradně podporovat stanoviska sovětské delegace a to i proti nekomunistické části delegace vlastní. Kolman si se Simonem dobře rozuměli, shodli se bez potíží na tom, že pravé názory J. Masaryka se skrývají za jeho vnějškovou žoviálností a u Clementise za jeho uhlazeným diplomatickým postojem. Po „vítězném únoru“ se Kolman ještě zúčastnit filozofického kongresu v Amsterdamu. Železná opona už byla spuštěna a mnozí západní myslitelé se netajili s tím, co si o komunizmu myslí. Kolmana hlavně dráždilo, že přestali brát vážně marxismus jako filozofii. Jmenuje Russela, Poppera a další. Russell tenkrát kupodivu razil názor, že proti SSSR je třeba preventivně nasadit atomové zbraně¹⁴. Kolmana na konferenci označil za zaměstnance NKVD a

¹²Nepočítáme-li mírovou konferenci v Paříži po 1. svět. válce (18/1 1919-21/1 1920), jejíž součástí bylo i podepsání Versailleské, Saint-Germainské, Neuillské a Trianonské mírové smlouvy, pařížské dohody byly dvoje. Prvá byla „Dohoda o reparacích od Německa“ z 12/12 1945 navazující na závěry Postupimské konference (17/7-2/8 1945) a signované ČSR 27/2 1946, která stanovila, že zabavený sudetoněmecký majetek se stane pro ČSR součástí válečných reparací. Kolman se zmiňuje o další pařížské konferenci konané 29/7-15/10 1946, která se rovněž zabývala otázkou reparací a projednáním mírových smluv s německými satelity z 2. svět. války (Bulharsko, Finsko, Itálie, Maďarsko a Rumunsko).

¹³Vlastním jménem Otto Katz byl předobrazem feldkuráta Katze v Haškově Švejtkovi, v r. 1926 vyloučen z KSČ jako trockista, z Německa odešel 1933 po nástupu Hitlera do Francie, kde přijal jméno Simone. Před válkou z Paříže coby novinář obhajoval sovětskou linii ve španělské občanské válce (fakticky vedoucí k porážce republikánů), za války byl v USA a Mexiku, kde se sešel s Kischem, a po válce, když byl 1946 znovu přijat do KSČ, působil jako novinář Rudého práva. Až do r. 1952, kdy byl oběšen se Slánským a Clementisem. Není vůbec vyloučeno, že Kolmana absurdně zachránila jeho deportace do SSSR v r. 1948 před podobným osudem.

¹⁴Tento pro nás zajisté překvapivý názor u pozdějšího i předchozího pacifisty Russela není tak iracionální, jak by se na prvý pohled mohlo zdát, i když SSSR explodoval svoji prvou pokusnou atomovou bombu vzápětí na to 29/8 1949. Prvá sovětská bomba byl do posledního šroubku okopírovaný americký model „fat man“ s implodující Pu náplní svržený na Nagasaki. SSSR tím ale spotřeboval svoji veškerou zásobu Pu a trvalo další 2 roky než vyrobil dostatečné množství štěpné náplně a mohl uskutečnit následující výbuch 18/10 1951. V tomto meziobdobí SSSR vlastně žádné další bomby neměl, kdežto USA jich již měly k dispozici kolem 200 kusů. To alespoň uvádějí přední pracovníci Arzamasu 16 G.A. Gončarov a L.D. Rjabev v *Uspechi Fizičeskich Nauk* 171 (2001) na str. 103. Kdyby se

odmítl se s ním bavit. Též k jeho velké zlosti mu prostí Holanďané spontánně vyjadřovali účast s politickým vývojem v ČSR a domnívali se, že se tam už nevrátí. Doma pak ještě stačil zorganizovat v září na Dobříši kongres Světové federace vědeckých pracovníků, kam zato pro změnu přijeli francouzští komunisté Joliot-Curie, Aragon, Trioletová a další. Kolman, který se mezitím nechal uvolnit z oddělení propagandy a působil jako učitel na stranické škole v Doksech, si ale mezitím stačil zadělat na průšvih. Je k tomu třeba vědět, že to byl grafoman, jen za svého krátkého působení v ČSR před komunistickým převratem publikoval na 50 článků, 20 knih a brožur¹⁵.

v tomto časovém okénku prezident Truman byl odhodlal, byl by mohl na SSSR vykonávat účinný nátlak. Pomalost výroby Pu náplně je dána především tím, že reaktory, které ho plodí, musí běžet poměrně pomalu, aby vznikal správný izotop $^{239}_{94}\text{Pu}$ použitelný v bombě. Podobně zdoluhavým procesem je obohacování přírodního U pro výrobu uranové bomby. Viz, ostatně, současné íránské odstředivky, což je sice relativně rychlý, ale zároveň nákladný způsob. Co se týče samotného Russela, dosti ošklivá scéna s Kolmanem na této konferenci je popsána v knize P. Johnsona „Intellectuals“ (kde sám Russel vystupuje jako negativní figura, protože krátce po svém extempore s Kolmanem se obrátil na obrtlíku a stal se z něj zase „mírák“, neboli onen „užitečný idiot“, kterých si tak cenil Vladimír Iljič, což se projevilo např. i tak, že dělal scény kolem svého podpisu na protestním dopisu proti okupaci Československa publikovaného Johnsonem v „New Statesman“). Poté, co ho Kolman na konferenci zuřivě napadl, [nepochybně jako „válečného štváče“,] dostalo se mu následující odpovědi: „Go back and tell your masters in the Kremlin that they must send more competent servants to carry out their programme of propaganda and deceit.“

¹⁵Příkladem Kolmanových spisů z té doby je několik kuriozit, které Jirka Dvořák ze své bohaté knihovny půjčuje svým oblíbeným. Jedna se jmenuje „O tak zvané tepelné smrti vesmíru“ a vydala ji v r. 1948 ve Sbírce pojednání a rozprav jako XXV. sešit FF naší alma mater. Jak se dá tušit, cílem publikace je obhájit tezi raženou Engelsem v „Dialektice přírody“, že vesmír je nekonečný v čase (aby nemohl být stvořen) a proto na něj nemůže platit 2. věta termodynamická. Je z ní vidět, že Kolman základy fyziky ovládal a že věděl, o co v 2. větě jde. Brousí ale i do jiných oblastí fyziky, aby snesl co nejvíc argumentů fyziků před ním, kteří se s tímto aspektem 2. věty též pokoušeli vyrovnat, čímž celé dílko dostává charakter kompilační slátaniny. Pokud oni sami tepelnou smrt vesmíru připustili, sklouzává Kolman místo věcné argumentace většinou do spílání obvyklého v Leninových spisech, aby dotyčného v očích čtenáře znemožnil. Závěr: všechno sice ukazuje na to, že se vesmír vyvíjí nevratně, ale člověk ho nakonec dokáže přetvořit tak, že 2. věta pozbude platnosti. A je to! V tom nebyl Kolman sám. Ještě v ruském vydání Landau, Lifšic: Statistická fyzika, která ve své termodynamické části prakticky celá pojednává o různých aspektech 2. věty, je zařazen na jejím konci § 8, který jako v Saturninovi uvádí věci na správnou míru a tvrdí, že 2. věta pro vesmír jako celek vlastně neplatí. Argumenty jsou poněkud inteligentnější než u Kolmana ale účel neodporování Engelsovi z toho čouhá jako sláma z bot. Jiné dobové sovětské učebnice statistické fyziky (Levič § 29, Těrleckij § 50) se tímto účelem ani netají. Když kdysi dávno navštívil už

Svůj pád si Kolman vykoledoval článkem do „Tvorby“ zaslaným 12/9 1948 a nazvaným „Za bolševickou kritikou v naší KSČ“, kde kritizoval KSČ zleva, že jako není při budování socialismu dost ostrá, hlavně vyčítal Gottwaldovi a Slánskému, že se v té době přijímalo do partaje nevýběrově, vlastně každého, kdo se přihlásil [(a kariéristů se tenkrát hlásilo opravdu hodně)]. Vzniká prý tím nová buržoazie, někteří soudruzi se obohacují, jmenován byl Krosnář. Gottwald byl zrovna v Rusku, zasáhl Slánský, který Gottwaldovi žaloval. Kolman se snažil zachránit situaci tím, že napsal G. a Stalinovi osobní vysvětlující dopisy, oba skončily zase u Slánského. Kolman byl zatčen a přes Vídeň odvezen do SSSR, kde putoval rovnou do Ljubljanky. Jeho rodina do Ruska do vyhnanství v Uljanovsku. Oficiální verze případu pro čs. veřejnost zněla, že Kolman se vrátil do SSSR a přednáší matematiku v Tbilisy. V kriminále strávil 3 1/2 roku za standardních podmínek popsanych v Solženicynovi. Na počátku musel sepsat seznam osob, s kterými se za celý život setkal, a „na ty“ pak byl postupně vyslýchán, tj. NKVD se snažilo vlastně na základě jeho výpovědi otevřít na každou pro ně zajímavou osobu, lhostejno zda apriorně podezřelou či nikoliv, nový vyšetřovací spis, eventuálně doplnit starý, pokud již existoval. Zajímavost: ačkoliv ho ze začátku trápili hladem, najednou začal dostávat jídla silně přemaštěná smradlavým velrybím tukem, po pyckí „vorvaninou“. Bylo mu z nich zle, ale až dodatečně se dozvěděl, že velrybí tuk má mít podobné účinky jako „droga pravdy“ skopalamin. Ale ani velrybí

po Landauově a asi i Kolmanově smrti FZÚ E.M. Lišic, proslavil brilantní přednášku o osudu masivních hvězd, které na konci svého života nevratným způsobem zkolabují do černých děr. Na otázku, proč tedy místo žijících masivních hvězd nemáme jen černé díry, pohoršeně odpověděl (Jak se někdo může tak hloupě ptát?), že na to prostě nebylo ještě dost času. Tenkrát už byla, samozřejmě, na světě i teorie velkého třesku a Lišic ji ve své přednášce také zmínil jako předmět svého zájmu. A i u nás s pouhým šestiletým zpožděním posléze vyšly 1983 Weinbergovy „První tři minuty“, aniž by se nad tím někdo zvlášť pozastavoval. Bylo to mnohem později, než vyšlo zmíněné Kolmanovo dílko, ale přece mezi posluchači si přítomný L. Trlifaj neodpustil poznámku: „Co by tomu asi tak řekli ti jejich filozofové, kdyby to slyšeli?“ Odpověď je částečně obsažena v Kolmanových pamětech ke konci. Prokouk Kolman v závěru uvádí, že útoky marxistické filozofie na Hubblův rudý posuv dirigované Ždanovem (1947) jsou příkladem škodlivého zasahování Stalinova ideologického zbrojnoše do oblastí vědy a kultury. Alespoň něco. Ironií je, že když kromě Marxových matematických elaborátů měl zmíněný „Ústav Marxe-Engelse-Lenina“ v r. 1929 vydat Engelsovu „Dialektiku přírody“, nechal si jeho nešťastný ředitel poslat posudek od samotného Einsteina. Ten zdvořile odpověděl, že tamější fyzikální závěry jsou zastaralé a že knihu tudíž nemá smysl vydávat. Kolman, který Einsteina jinak velmi uznával, si to vysvětlil tak, že Einstein vůbec nerozumí dialektice.

tuk nezměnil jeho názor na Stalina, kterého před svými osvícenějšími spoluvězni vášnivě obhajoval jako důstojného Leninova pokračovatele atdatd. Musel jim s tím asi lézt pořádně na nervy, protože někdy na něj ječeli tak, že to vzbuzovalo nežádoucí pozornost vězeňských dozorců. Nebyl nikdy odsouzen, tj. odeslán do lágru, ale po celou dobu byl vyslýchán na nejrůznější osoby, i dosti vysoké partajní funkcionáře, dle onoho seznamu, který musel na začátku pro vyšetřovatele sepsat. Vystřídal přitom několik moskevských vězení. V r. 1952, po 3 1/2 letech věznění, ho najednou chodbami vězení, které přímo komunikovalo s ministerstvem, přivedli jako eskortovaného vězně do sálu, kde seděl tehdejší nový sovětský ministr st. bezpečnosti Ignatěv. Ten mu vyšel vstříc, podal mu ruku a řekl: „Soudruhu Kolmane, promiňte, došlo k nedorozumění“ a byl propuštěn. V tašce mezi jeho již rozpadlými šaty, kterou mu při propouštění vtiskli do ruky, byl ještě jeho osudný článek, který někam nesl v okamžiku zatčení. Je zajímavé, že se tak stalo ještě před Stalinovou smrtí¹⁶. Rozjel se do Uljanovsku za rodinou a zjistil, že žena Káfa s dcerou obývají bývalé záchodky v místním pedagogickém institutu. [Zajisté rozdíl oproti přepychové pražské Kummermanově vile.] Ve stejné době prý tam s ní na stejné chodbě měla bydlet i N. Mandelštamová¹⁷, družka slavného Stalinem v r. 1934 umučeného básníka, která Kolmanovou prý zmiňuje ve svých pamětech. [Četl jsem, ale nevzpomínám si.]

Nebyl to Kolmanův první průšvih. 2 bratři jeho ženy, voják a NKVDřák skončili v r. 1937 v kriminále, ten druhý byl dokonce zastřelen. Kolmana na to zbavili všech funkcí [rusky se to pěkně řekne „osvobodili ot vsjech dolžnostěj“] a vyhodili z práce, takže byl v SSSR rok nezaměstnaný, pomohl mu až Chruščev. [Vůbec, že se Kolman dokázal v té nebezpečné době schovat za Ch. mu pravděpodobně zachránilo život, kolem něj stále mizeli lidé, ale mazaný Ch. dokázal s úspěchem proplout.] Nepovedlo se to Kolmanovu

¹⁶Není vyloučeno, že Kolmanovo „předčasné“ propuštění souvisí s odstraněním předchozího ministra bezpečnosti Abakumova v r. 1951 ještě Beriou. Kolmanův osobní vyšetřovatel Putincev měl prý být později také zastřelen právě v souvislosti s ním. Jiný názor vyslovuje historik sovětské vědy G. Gorelik, viz výše.

¹⁷N. Mandelštamová (1899-1980) byla po zatčení O. Mandelštama na permanentním útěku před NKVD. Uvědomila si, že kdyby dlouho zůstala na jednom místě, vzbudila by pozornost a neunikla by zatčení. Pohybovala se proto mezi volžskými městy a snažila se přestěhovat vždy tam, kde se dalo předpokládat, že bude už splněn „plán“ zatčení, a když začala hrozit nová vlna zatýkání, přestěhovala se zase jinam. Tím se jí podařilo zachránit. Podobnou strategii přežití neuplatnila zmíněná M. Buber-Neumannová a skončila v lágru v Karagandě a posléze v Ravensbrücku.

bratru Rudolfovi, kterého vydali do SSSR z německého vězení, kde rovněž seděl za rozvracení Výmarské republiky, ale v SSSR zahynul v lágru. Jeho sestra Marta v Praze zase nepřežila válku coby židovka (neprozřetelně se vrátila z Izraele), matka se ale dokázala schovat v anonymitě starobince. Když se s ní Kolman po válce v ČSR krátce setkal, neodvážil se jí sdělit, jaký osud potkal jejího druhého syna Rudolfa v SSSR. Prostřední Kolmanův syn s druhou ženou Piolen („Pioněr leninizma“) padl v boji jako prostý voják, když mu Kolman ze stranicky principiálních důvodů nesehnal bezpečnější místo za frontou v důstojnické škole, alespoň to tak tvrdí. Syn Ermar („Era revoljucionnogo marksizma“) se od Kolmanovy rodiny ze strachu odvrátil. Jeho 2 vlastní strýci, tj. bratři 2 prvních Kolmanových ruských žen, byli totiž též zastřeleni. Kolmanův nevlastní syn Vjačeslav byl zatčen jako student za nějaký neopatrný výrok na udání spolužáka a z lágru vyšel s podlomeným zdravím v r. 1954 až po Stalinově smrti a Kolmanově propuštění. Ani tyto okolnosti ovšem nezabránily pí Jekatěrině, aby po Stalinově smrti usedavě nebědovala, ale Kolman jí naštěstí alespoň zabránil v osobní účasti na pohřbu, během něhož bylo mnoho lidí ušlapáno. [Velký počet obětí zaznamenaný v bezprostředním Kolmanově okolí není dán tím, že Kolman byl do jisté míry prominentní osobností a že si čistky vybíraly výše postavené lidi tohoto typu. Na vrcholu stalinského řádění dosahoval počet obětí 40 tis. osob měsíčně, takže jde nejspíš o projev pouhé statistiky.]

Kolman sám sebe chválí, že se té době v SSSR zasloužil o „rehabilitaci“ kybernetiky. [Ve „Stručném filozofickém slovníku“, vydání 50. léta, totiž stálo, že je to „reakční pavěda, která kapitalistům umožňuje lépe vykořisťovat dělnictvo ... atd.“. Ačkoliv Kolman ve svých pamětech tvrdí, že tato a jiná podobně vypečená hesla ve „Stručném filozofickém slovníku“ jsou dílem jeho zástupce Maksimova z „Ústavu rudé profesury“ a nikoliv jeho samotného, případ s „Velkou sovětskou encyklopedií“ napovídá, že se na nich nejspíš podepsal především on sám, jako jeho tehdejší nadřízený. V. Černý ve svých „Pamětech“ též vidí záležitost s kybernetikou jinak, pro Kolmana méně příznivě.] Po návratu do Prahy v r. 1959 už za Novotného byl K. jmenován akademikem a pověřen založením Filozofického ústavu ČSAV. Ústav měl 20 lidí, mezi nimi K. Kosík (manžel R. Grebeníčkové známé z „Pamětí“ Černého), J. Hermach, R. Richta, atd. Kolman píše, že jen s velkým úsilím udržel proti tajemníkovi ÚV Kouckému v ústavu i J. Patočku a vyhozeného relativistu fyzika Pachnera, [otce našeho spolužáka], který byl v té době v nemilosti prý za nedovolený styk s příbuznými v cizině, které ovšem údajně

žádné neměl. [Mohlo ale jít o uteklého relativistu prof. Hlavatého, s kterým se stýkal i prof. Nožička. Možná, že si Jarda P. vzpomene.] I. Svitáka Kolman ale proti Kouckému prý nedokázal v ústavu už udržet. [V tom období nám taky Kolman na matfyzu přednášel marxák.] Za zmínku ještě stojí, že i v té době hojně cestoval, včetně návštěvy USA, i když vybaven valutami jako běžný zaměstnanec Akademie, tj. nemohl si dovolit ani taxík, když se pokoušel z letiště dostat do místa konání konference. V Itálii se na kongresu o kybernetice seznámil s Wienerem. S východoněmeckým disidentem prof. Havemannem se rozešel pro své zastydlé obhajování marxismu. [Českoslovenští soudruzi ale poučení svými zkušenostmi s Kolmanem před r. 1948 pečlivě dbali na to, aby se Filozofický ústav neuplatnil jako paralelní centrum správného výkladu marxismu.] Pořádání domácích kongresů, jako např. konference o antikomunismu v Liblicích, dovozovali jen výjimečně [a to ještě pod dohledem]. Tato konference byla proto [pro jistotu] uspořádána společně s časopisem „Otázky míru a socialismu“.

Kolman se za svého druhého pobytu v Praze nicméně dožil sedmdesátky v r. 1962, kdy rezignoval na všechny funkce, ale ještě stačil na celostátní konferenci Svazu čs. spisovatelů přednést kritický referát „Beletrie a společenské vědomí“. Ten byl v Kolmanově nepřítomnosti, zato za účasti akademika Štolla, probírána na stranickém výboru Filozofického ústavu a měl za následek, že si jej později zavolal na kobereček předseda ČSAV Šorm a sdělil mu, že referát je neslučitelný s hodností akademika, na čemž prý trval ÚV. K vyloučení ale nedošlo, protože se soudruzi už tenkrát obávali hlasování o vyloučení v plénu akademiků. [Není ovšem vyloučeno, že kritičnost Kolmanova posledního referátu byla dána též tím, že místo očekávaného řádu republiky dostal k sedmdesátinám pouhý řád práce.] Po těchto událostech se Kolman rozhodl odjet zpět do SSSR, tentokrát dobrovolně na penzi, [takže jeho přednáška pro náš ročník musela být jednou z posledních, co měl v Praze. Se sovětskou penzí se patrně nedalo vyjít ani v tehdejší ČSSR]. V SSSR zažil rok 1968 a vyhazov svého zetě Janoucha z Řeže. Ten se později uchýlil i s rodinou do Švédska, kam Kolmanovi s ženou povolili v r. 1976 návštěvu. Jelikož Kolman se na penzi v Rusku kromě tajného sepisování svých pamětí (ty musel ven propašovat) netajil svým kritickým postojem k sovětské okupaci Československa a vysloužil si tím další potíže, [domnívám se, že i Brežněv se ho rád zbavil]. Kolman se nevrátil a Brežněvovi se za povolení k výjezdu odvděčil zmíněným otevřeným dopisem. Pak ho také konečně vyhodili i z ČSAV.

[Četba 3. dílu Černého pamětí představuje ke Kolmanově knize zajíma-

vou doplňkovou četbu. Č. ho vůbec nebere na milost, Kolmanovi nepomohlo v jeho očích ani to, že jeho příjímými bratrance byli F. a J. Langerovi¹⁸, vzdálenějším M. Brod. Černý o Kolmanovi (3. díl „Paměti“, podkapitola „Čtyři stalinisté naší kultury: Nejedlý, Kopecký, Štoll, Kolman“:)

...Arnošt Kolman byl v naší těsně poválečné kulturní etapě fenomén vůbec nejneuvěřitelnější, ale možná, že případně neuvěřitelný jen proto, že do ní spadl z hvězd, nedonošený tajtrlík dosud absolutně neznámý. A téměř nezařaditelný, představitelný pouze ve svém prostředí. Byl sice Pražan rodem a měl i maturitu, ba tvrdil, že pobyl i na dvou přesně neuváděných pražských vysokých školách. Ale roku 1915 ho pohltilo jako rakouského vojáka ruské zajetí: roku 1917 ho Kerenského vláda dala zavřít pro bolševickou agitaci mezi válečnými zajatci z centrálních mocností, stranickou legitimaci měl z roku 1918, tedy záslužně starou. A od té chvíle jen a jen politicko-agitační činnost: na Rusi, jejíž občanství získal, v Německu, kam ho pro jeho znalost němčiny poslali v době leninsko-trockistických nadějí na revoluční úspěch Spartakovců a kde byl roku 1922 znovu uvězněn, ale brzo vrácen na Rus v rámci vzájemné výměny vězněných špiónů. ... Jeho dimenze obecně kulturní byly liliputánské. ... A všichni jsme ho viděli upravovat nové vydání Karafiátových „Broučků“ a vyškrtávat v novém textu zmínky o Bohu, z té zbožné dětské knížky byl rázem neuvěřitelně groteskní paskvil¹⁹. ... (následuje výčet Kolmanových zdejších funkcí) ... Nestačilo mu to, pojal plán politické kariéry ještě mnohem vyšší, jeho „obnovená“ vlast zřejmě čekala jen na něj,

¹⁸Kolman a jeho žena se s rodinou Langrových po návratu do Čech čile stýkali. Ještě za války v Rusku Kolman přeložil Langrovu dětskou knížku „Děti a dýka“, po válce i „Bratrstvo bílého klíče“. Pí Kolmanová pak s ním přeložila Langrovy „Filatelistické povídky“.

¹⁹Mezi spolužáky z Bílé jsem se rovněž dozvěděl, že nedávno byl v rádiu pořad o Karafiátovi a osudech „Broučků“. Dalo se z něj vyrozumět, že knihu se sice nepodařilo předělat do české sorely, ale že právě Kolman to přebásnil úspěšně do ruské atheistické verze s častuškami místo modliteb a s optimistickým koncem. Tu pokoru a poslušnost, prolínající celým dílem, zapřáhl ideově podle příslušné společenské objednávky. Naštěstí toto originální dílo nestačil nikdo již přeložit do češtiny a už při odměku roku 1967 vyšli opět původní „Broučci“. Zdá se mi, že není vyloučeno, že české „Broučky“ zachránil Kolmanův průšvih s deportací v r. 1948. Je jasné, že politickému průšviháři už by pak nic nevydali, i kdyby to z jejich hlediska bylo ideologicky stokrát naprosto nezávadné. To např. „Robinson“ takové štěstí neměl. Toho předělal autor „Malého Bobše“ Pleva a toto upravené vydání vesele vycházelo celou komunistickou éru. Zlé jazyky říkají, že jednou i po převratu, protože dnešní generace vydavatelů vlastně už nemá ponětí, že ta knížka původně vypadala poněkud jinak.

a ta intrika za chvíli zlomila vzlet jeho křídel, zmizel od nás mžiknutím Stalinova oka (-ač pravděpodobně na žádost vyslanou z našeho ústředí-) stejně rychle, jako se byl objevil a v jeho vlasti „adoptivní“, sovětské, ho čekalo to nejhorší...

Kolmana kromě uvedených „Intelektuálů“ P. Johnsona, krátce zmiňuje též Solženicyn ve své knize „Dvě stě let spolu“: ...-Filozof pirát E.J. Kolman („jeden z hlavních ideologů sovětské vědy třicátých let“, bouřil proti moskevské matematické škole): „Musíme zavést ... pracovní kázeň ve vědecké práci, přejít na kolektivní metody, na socialistické soutěžení, údernictví,“ věda postupuje podle plánu „díky síle proletářské diktatury“; každý vědec by si měl prostudovat Materialismus a empiriokriticismus... Kolmanovy neobvyklé iniciály E.J. odpovídají v tomto případě ruskému přepisu německé formy jeho jména Ernest Jaromírovič (někdy ale i Natanovič, křestní jména Kolmanových rodičů byla Jaromír a Julie, jméno Nátan znamená hebrejsky „On (=Bůh) dal“, Kolman sice částečně ovládal hebrejštinu, ale souvislost je jinak nejasná, mohlo ale jít o druhé jméno jeho otce). Kvůli objektivitě je třeba říci, že některé pasáže tohoto Solženicynova pozdního díla se asi pohybují na okraji antisemitismu. Ve vyváženějším Johnsonově spisu „Dějiny Židovského národa“ Kolman zmíněn není.]

Pro srovnání ze záložky, co o Kolmanovi píše Mikuláš Lobkovic (Nikolaus Lobkowitz) v knize „Marxismus-leninismus v ČSSR“ asi ze série „Československá filozofie po roce 1945“ vydané v Dodrechtu, Holandsko, 1961:

...Kolman byl nejhodnější muž, kterého si komunisté na pražské univerzitě vůbec mohli přát. Na jedné straně byl přesvědčený marxista-leninista; na druhé straně však otevřený světu a dosti vzdělaný, aby dokázal imponovat pražským akademickým kruhům. Ačkoliv se členové fakulty zprvu zdráhali, vždyť Kolman, který přišel ze Sovětského svazu se dosud nehabilitoval, velice brzy si získal jejich obdiv. Přece jen věděl víc, než se v té době očekávalo od sovětského filozofa; najmě jeho hluboké znalosti matematiky, fyzikálních přírodních věd a v neposlední řadě i logistiky [myslí se asi logiky] zřejmě na pražské univerzitě, orientované pozitivisticky, zanechaly dobrý dojem. Poté co Kolman odešel, trvalo celé roky, než marxismus-leninismus znovu dosáhl úrovně, kterou Kolman (ovšem, jako jediný) na Karlově univerzitě reprezentoval... [Tak nevím, jestli tento odstavec nevypovídá víc o Lobkovicovi než o Kolmanovi].

Na záložce se lze též poučit, že Kolmanovy paměti byly napsány rusky, vyšly poprvé v Německu v r. 1979 a později i v dalších evropských zemích a

všude vzbudily mimořádný ohlas.
To rád věřím.